

Werkloosheidsbestrijding

Het gaat niet goed met de werkgelegenheid in Nederland. De regering verwacht zelfs dat zonder het treffen van bijzondere maatregelen de werkloosheid eind 1973 hoger zal zijn dan de ca. 100.000 personen die het Centraal Planbureau begin dit jaar voorspelde. Dit is een ernstige tegenvaller. Ondanks de opleving van de conjunctuur neemt de werkloosheid toe. Eind mei bedroeg de voor het seizoen gecorrigeerde arbeidsreserve zelfs 122.600 personen.

De huidige werkloosheid vertoont een aantal kenmerken die ingrijpen rechtvaardigen. Ze wordt bijv. steeds meer structureel en doet zich niet alleen meer voor in de probleemgebieden (het Noorden en het Zuiden) van Nederland, maar ook in de Randstad en wel vooral in de grote steden. Daarnaast wordt de werkloosheidsduur langer. Zo bedroeg het werkloosheidspercentage van werklozen met een inschrijvingsduur van meer dan zes maanden in mei 1973 0,9 tegen 0,5 in mei 1968. Over die werkloosheidsduur schrijft de regering in haar vorige week verschenen *Nota inzake de bestrijding van excessieve werkloosheid* dat werkloosheid met een duur van een half jaar en langer sociaal gezien onaanvaardbaar is, kortstondige werkloosheid (korter dan een maand) niet problematisch is en werkloosheid met een duur van één tot zes maanden nadere analyse vereist. Bovendien — en dit verklaart gedeeltelijk de lange werkloosheidsduur — worden vooral de oudere werknemers door de werkloosheid getroffen.

De regering kondigt in de hierboven genoemde nota aan f. 250 mln. beschikbaar te stellen aan de werkloosheidsbestrijding. Hiervan wordt f. 50 mln. uitgetrokken voor plaatsingsbevorderende maatregelen (om-, her- en bijscholing, andere stimuleringsmaatregelen en verwerkingskosten en research) en f. 200 mln. voor werkverruimende maatregelen. Van die f. 200 mln. gaat de helft naar Amsterdam, Den Haag, Leiden en Rotterdam. De regering geeft dus deze maal niet het Noorden en het Zuiden, maar de Randstad een

extra injectie. Of die injectie krachtig genoeg is, is thans nog de vraag. De regering-Biesheuvel stelde immers zonder opzienbarende resultaten f. 800 mln. ter beschikking. We weten overigens niet hoe hoog de huidige werkloosheid zou zijn indien dit bedrag niet was gevoteerd. Sinds 1968 is de werkloosheidsproblematiek van het Noorden en het Zuiden wel minder problematisch geworden. Dit blijkt uit de tabel, waarin de regionale spreiding van de werklozen met een inschrijvingsduur van meer dan zes maanden is aangegeven.

Over de toelichting van de te besteden bedragen is de regeringsnota (12 getypte velletjes) summier, zowel wat betreft de toewijzing als wat betreft de te verwachten effecten. Het merendeel gaat naar de drie grote steden plus Leiden. Per werkloze wordt voor deze steden ruim f. 13.000 beschikbaar gesteld; voor de rest van Nederland ca. f. 5.600. Om de vraag te beantwoorden of deze bedragen hoog genoeg zijn, moet men onder meer weten wat de oorzaken van de werkloosheid zijn. Deze zijn in de grote steden van andere aard dan in de rest van Nederland. Ik heb de indruk dat de grote steden langzaam verpauperen omdat degenen die het kunnen betalen aantrekkelijker woonoorden zoeken. Een door de overheid begeleide regionale spreidings- en industriepolitiek zou hier wel eens effectiever kunnen zijn dan het huidige werkloosheidsprogramma. Bovendien is onvoldoende toegelicht waarom Leiden bij de grote steden is ingedeeld. Zonder de Leidse problemen te bagatelliseren, rechtvaardigt de regeringsnota de opmerking dat, wat de werkgelegenheid betreft, Tilburg en Enschede er ernstiger aan toe zijn dan Leiden. Het aantal langdurige werklozen (langer dan zes maanden) bedroeg in Tilburg, Enschede en Leiden resp. 1.170 (2,2%), 860 (2,1%), 820 (1,6%).

De nota zegt eveneens weinig over het effect van de voorgestelde maatregelen. Het effect van plaatsingsbevorderende en overige maatregelen bedraagt ca. 6.200 manjaren, terwijl met scholing 7.000 werklozen worden bereikt. Het is te hopen dat interne studies van het Ministerie van Sociale Zaken hier meer over zeggen en aangeven wat er met de werklozen gebeurt die niet worden bereikt. Over het algemeen kan van dergelijke werkloosheidsmaatregelen niet zoveel worden verwacht: de multipliers moeten wel erg hoog zijn om met f. 250 mln. veel resultaat te bereiken. Een loonmatiging werkt effectiever. Loonmatiging is bovendien een geschikt instrument omdat de verantwoordelijkheid dan meer bij het bedrijfsleven wordt gelegd; vakbonden mogen wel weten wat de gevolgen van hun loonwensen zijn.

De overheid moet natuurlijk de werkloosheidsbestrijding niet geheel op het bedrijfsleven afschuiven. Een sectorstructuurbeleid met daarbinnen een arbeidsmarktbeleid kan zeer effectief zijn.

L. Hoffman

Regionale spreiding van werklozen met een inschrijvingsduur van meer dan 6 maanden in mei 1968 en mei 1973

	In procenten van de totale werkloosheid in Nederland		Werkloosheidspercentage in de betreffende provincie	
	1968	1973	1968	1973
Groningen	5,7	3,7	0,8	0,8
Friesland	3,2	3,4	0,5	0,9
Drenthe	6,0	2,6	1,3	0,8
Overijssel	11,3	8,7	0,9	1,1
Gelderland	7,4	7,7	0,4	0,6
Utrecht	3,0	4,1	0,3	0,6
Noord-Holland	5,8	16,9	0,2	0,8
Zuid-Holland	9,7	24,7	0,2	0,9
Zeeland	1,1	2,2	0,3	0,9
Noord-Brabant	19,6	18,6	0,8	1,1
Limburg	27,3	7,7	1,9	0,9
Nederland	100	100	0,5	0,9

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Werkloosheidsbestrijding	593
Column Werk en welvaart, door Prof. Dr. N. H. Douben	595
<i>Dr. Ir. A. Vondeling:</i> De andere hoofdstukken van Het jaarverslag	596
<i>Prof. Dr. L. H. Klaassen:</i> Regionale aspecten van sector-structuurpolitiek	602
<i>Dr. A. Wassink:</i> Inflatie is geen tijdelijk verschijnsel meer	604
Toets op taak Ambtemiddenstandenaar, door Drs. R. M. de Haan	607
Maatschappijspiegel Vakbeweging en ideologie, door Dr. A. Peper	609
Boekennieuws A. Churchill: Road users charges in Central-America, door Drs. S. Veldman	610
Drs. J. D. de Leeuw: Onderneming en maatschappelijke verantwoordelijkheid, door Prof. Dr. H. J. van Zutem	612
Mededeling	614

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adreshandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies. (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Werk en welvaart

Vaak wordt gesteld dat met het op gang komen van de economische ontwikkeling of groei de armoede wordt teruggedrongen en uiteindelijk zal verdwijnen. Velen geloven zonder voorbehoud in deze samenhang en schrijven de armoede van bepaalde bevolkingsgroepen dan ook toe aan onderontwikkeling op economisch terrein, werkloosheid of luiheid. Wie niet werken wil, of kan, zal ook niet eten, is een slagzin waarvan de realiteitswaarde in vele landen goed bekend is. Het is dan ook niet verwonderlijk dat na afloop van de economische wereldcrisis der jaren dertig zeer veel energie gestoken is in de bestrijding van massale onvrijwillige werkloosheid en daarmee — zo denken velen — wordt afgerekend met de armoede voor de brede lagen van het volk.

Om te zien of de voorspelde zegeningen ook over ons neerkomen, worden aller ogen gericht op de ontwikkeling van de armoede in de Verenigde Staten, want dit land is onweerlegbaar koploper op de weg naar het beloofde post-industriële paradijs. Deze aandacht is bovendien min of meer gestimuleerd door het openlijke streven naar de Great Society. De berichten, vooral van journalisten en sociologen, over de realisatie van deze „society” maken echter duidelijk dat de opruiming van de armoede in de Verenigde Staten nog lang geen feit is. Want in dit land der onbegrensde mogelijkheden is werkloosheid nog steeds een bekend verschijnsel dat armoede in het leven kan roepen. Daarnaast is er dan nog de economische discriminatie waaronder

sommige bevolkingsgroepen gebukt gaan. Armoede-genererende factoren cumuleren bovendien vaak, zodat „eenmaal armoede, altijd armoede” voor sommigen harde werkelijkheid is.

Intrigerend is echter veel meer het verschijnsel dat de armoede ook in de hoogontwikkelde States, ingebouwd lijkt te zijn, en dus niet automatisch verdwijnt met de economische ontwikkeling en de komst van de post-industriële maatschappij. Want niet alleen de gezinnen die getroffen worden door werkloosheid of (langdurige) ziekte van de kostwinner belanden veelal beneden de officiële armoedegrens, maar ook heel wat gezinnen die niet door deze handicaps belaagd worden, komen vaak niet boven het armoede-inkomen uit. Een recent onderzoek van H. W. Guthrie en G. F. Sutton 1) toont namelijk aan, dat niet alle (hard)werkende Amerikanen die een gezin (van vier personen) te onderhouden hebben, op de arbeidsmarkt een zodanig loon weten te verdienen dat ook voor hen de armoede tot het verleden behoort.

Het economische systeem in de Verenigde Staten blijkt zodanig te zijn ingericht, dat het verschijnsel armoede in zekere zin en mate is „ingebouwd”. Degenen die het eerst in aanmerking komen voor de twijfelachtige eer om armoede-kandidaat te worden, voldoen in het algemeen aan de volgende kenmerken: vrouwelijk geslacht, of donkere huidskleur, of leeftijd beneden ca. 30 jaar. Gaan twee of alle drie de kenmerken in één persoon verenigd, dan blijft voor hem of haar de wel-

vaart via de arbeidsmarkt een ver ideaal. Het heeft dan ook weinig zin om deze mensen in te fluisteren dat met werken hun armoede zal verdwijnen. Verder komt de conclusie bovendien dat armoede geen „afwijkend gedrag” tot oorzaak heeft, want alle personen uit het onderzoek vervullen een full-time-functie in het Amerikaanse arbeidsbestel.

Er blijkt dus een duidelijk conflict te bestaan tussen de sociale doelstellingen van de Great Society en de inrichting van het economische systeem. Op den duur kan dit conflict ertoe leiden, dat dit stelsel voor velen ongeloofwaardig wordt. Als de huidige functionering van het prijsmechanisme op de arbeidsmarkt niet iedereen de kans geeft om uit de regio van de armoede te verdwijnen, dan hapert er het een en ander aan deze spil van het economische systeem. En meestal draait om de spil zo niet alles, dan toch heel veel.

Prof. Douben is hoogleraar in de staathuishoudkunde aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1) The role of earning rates in determining poverty, in *Human Behavior in Economic Affairs*, Essays in honor of George Katona, ed. by Burkhard Strumpel, Amsterdam, 1972.

De andere hoofdstukken van Het jaarverslag

DR. IR. A. VONDELING*

„Zijlstra's Verslag”, noemde Halberstadt het een jaar geleden, en ook dit jaar krijgt het verslag van De Nederlandsche Bank NV bij vele beoordelaars onder die kopnaam de nodige aandacht. De „geur van heiligheid” 1) die om de president hangt, is nog allerminst verwaaid. Toch is het de vraag of het wel juist en verstandig is dat de pers er zo'n éénmanszaak van maakt.

Wiens verslag?

In de Bankwet staat, dat *de directie* belast is met „het bestuur der Bank in de ruimste zin van het woord”. Ook uit de Bankstatuten of uit het directiereglement blijkt niet, dat de president meer of andere bevoegdheden heeft dan normaal aan een voorzitter van een club wordt gegeven. Op het teerste punt van de statuten „het geven van aanwijzingen” door de minister van Financiën, „ter coördinatie van de monetaire en financiële politiek der Regering en de politiek van de Bank” is sprake van „de directie”. Alleen wat de voordracht tot benoeming betreft, is er een klein verschil in de werkwijze: voor de president en de secretaris is die wat anders dan voor de andere drie, vier of vijf directeuren. De verschillen in de wijze van voordragen bij benoeming en herbenoeming lijken mij louter theoretisch en zijn alleen historisch verklaarbaar.

Het merkwaardige is nu, dat het jaarlijkse boekwerk twee verslagen kent: het verslag van de president en het verslag van de raad van commissarissen. Weliswaar brengt „de president der Bank aan de Bankraad verslag uit over de algemene economische en financiële ontwikkeling en over de door de Bank gevoerde politiek” (art. 33 van de Bankwet), maar dat doet hij tenminste zes maal per jaar in aanwezigheid van de andere directieleden. En in die vergaderingen hebben ze allemaal een raadgevende stem; ook de president. Waarom het grote, schriftelijke jaarverslag alleen door de president moet worden uitgebracht en niet door de directie is mij dan ook een groot raadsel. Maar de „Algemene vergadering van aandeelhouders”, — hoe algemeen zou die vergadering zijn, door hoeveel houders zou de Staat zich laten vertegenwoordigen en zou die vergadering openbaar zijn — en de, zo zullen velen zich afvragen, andere directieleden vinden het zo blijkbaar het beste en naar de letter klopt het als een bus, want in de statuten staat dat de president jaarlijks in de gewone algemene vergadering verslag uitbrengt van het afgesloten boekjaar. Strikt genomen komen daardoor alleen de jaarlijkse balans, de verlies- en winstrekening en de toelichting op de jaarcijfers voor rekening van de directie. Die zijn dan ook door alle directieleden ondertekend. Voor de rest (93%) is blijkbaar alleen de president verantwoordelijk, want die draagt alleen zijn handtekening!

Hoe merkwaardig dit is blijkt uit de inhoud van hoofdstuk VI, Andere werkzaamheden der Bank. Het gaat in hoofdzaak over het toezicht op het kredietwezen, dat immers

volgens de wet aan de Bank is toevertrouwd. Die Bank is De Nederlandsche Bank NV, die door *de directie* wordt vertegenwoordigd, zoals we al eerder zagen. Maar alleen J. Zijlstra tekent voor gezien. Wim Kan heeft de Bankwet op dit punt erg goed begrepen.

Maar alle gekheid op een stokje! Natuurlijk voldoet de Bank ook aan de bepalingen van de Wet toezicht kredietwezen om jaarlijks verslag uit te brengen over de uitvoering van deze wet. In Art. 25 staat: „Dit verslag wordt door de zorg van Onze voornoemde Minister gepubliceerd”. Dat gebeurt in een publikatie verzorgd door de afdeling voorlichting van het Ministerie van Financiën. Die „zorg” bestaat uit een heel miezerig gestencild vlugschrift. Dat is niet onbegrijpelijk, want er staat hetzelfde in als in hét Jaarverslag. Het wordt ook vijf maanden later uitgebracht en, echt waar, getekend door een der directeuren. Het vorig jaar gebeurde dat op 26 september.

Inmiddels is aan de Tweede Kamer bij brief van 12 juni het verslag over 1972 toegestuurd. Het is gedagtekend op 1 mei, dus op dezelfde dag als het Verslag is uitgebracht. Het is opnieuw getekend door één van de directeuren. De volgorde van de onderwerpen is wat anders (waarom eigenlijk?), maar de inhoud is voor 99% letterlijk gelijkloidend aan die van het Verslag.

Wanneer

In de wet staat niet dat er een jaarverslag moet worden uitgebracht; er is alleen sprake van de jaarlijkse balans en verlies- en winstrekening. Toch wordt het verslag over het afgelopen boekjaar „uitgebracht in de Algemene vergadering van aandeelhouders”, zoals op het omslag staat gedrukt en wel op 1 mei. Dat is wat later dan gebruikelijk, maar toch nog net op tijd, want in de statuten wordt als uiterste datum 1 mei genoemd! Wel is het mij opgevallen, dat de accountantsverklaring al op 12 maart gegeven is. Deze verklaring verwijst naar de „op de bladzijden 150 tot en met 158 opgenomen” jaarcijfers met toelichting, die echter door de directie en de commissarissen pas acht dagen later, 20 maart, ondertekend zijn. Zo op het eerste oog nogal verrassend.

Uit de statistische bijlage blijkt dat de tabellen in het algemeen afgesloten zijn op 30 maart. De vertraging in het uitbrengen van het jaarverslag kan daaraan dus niet worden geweten. En onder het verslag van de president staat 13

* De auteur was o.m. minister van Financiën in het kabinet-Cals en is thans lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

1) Zie daarover in mijn *Nasmaak en voorproef*, Us Jelle, blz. 164, e.v. Sindsdien is in mijn opvatting dat de minister van Financiën in 1966 niemand anders dan Dr. Zijlstra voor kon dragen als opvolger van Dr. Holtrop, geen verandering gekomen. Méér dan eens per jaar blijkt hoe groot de — ook buiten ons land erkende — kwaliteiten van de president zijn.

april 2). Maar 1 mei is natuurlijk ook een mooie datum. Tussen haakjes: de president zit de aandeelhoudersvergadering voor; niet de Koninklijke Commissaris of de president-commissaris.

De Koninklijke Commissaris

De jaarcijfers zijn niet mede vastgesteld door de Koninklijke Commissaris. Zijn naam ontbreekt op alle drie plaatsen (balans, winst- en verliesrekening, toelichting). Nu kan ik mij voorstellen dat hij door de bijzondere plaats die hij in het geheel inneemt — hij is geen lid van de raad van commissarissen (maar wel van de Bankraad!) — beter een eigen verslag kan geven, naast dat van de raad van commissarissen. Hij moet immers „toezien dat de balans en de verlies- en winstrekening der Bank in overeenstemming zijn met de bepalingen van de wet en van de statuten der Bank”. Van hem heb ik echter geen spoor kunnen ontdekken, behalve dat uit hoofdstuk VII, Personalialia, blijkt dat op 1 november Prof. Glasz is opgevolgd door Prof. Goedhart. Raadpleging van de instructie van de Koninklijke Commissaris, die „van Regeringswege toezicht uitoefent op de handelingen der Bank”, heeft mij niet veel wijzer gemaakt. Voor hem geldt kennelijk: spreken is zilver en zwijgen is goud, hoewel de zilverbijzaten zich sinds 23 april 1948 beter hebben gehouden dan die van goud (na 25 jaar waren de officiële prijsindexcijfers 272 en 127). Weliswaar zijn de vrije goudprijzen nu meer dan tweemaal de officiële, maar de KC is geen vrij man. In zijn instructie staat, dat „hij zich gedraagt naar de aanwijzingen, hem te geven door of vanwege Onze Minister”.

Het is wellicht interessant om nog wat meer te vertellen van die instructie, want hij is nooit gepubliceerd. Het bleek mij, dat er pas een nieuwe is, vastgesteld bij KB van 27 oktober 1972, en per 1 november in werking getreden. Blijkbaar heeft de demissionaire minister Nelissen het wenselijk gevonden de per die datum vlak vóór de verkiezingen optredende nieuwe KC van een gloednieuwe gedragslijn te voorzien. De oude was van 27 augustus 1948, en werd van kracht op 1 september, een maand nadat de nieuwe Bankwet in werking trad.

Het volgende viel mij in het nieuwe voorschrift op:

a. De Koninklijke Commissaris moet liefst drie eden of beloften afleggen. Dat is één meer dan voorheen, terwijl we juist bezig zijn van al dat soort overdaad af te komen (zie bijv. de Proeve van een nieuwe grondwet). De laatste van de drie — de nieuwe! — luidt:

„Ik zweer (beloof), dat ik de zaken, waarvan ik door mijn functie kennis draag en die mij als geheim zijn toevertrouwd of waarvan ik het vertrouwelijk karakter moet begrijpen, niet zal openbaren aan anderen dan aan hen, aan wie ik volgens de bij of krachtens de wet gestelde bepalingen ambtshalve tot mededeling verplicht ben”.

In het oude voorschrift stond gewoon „dat hij verplicht is tot geheimhouding omtrent al hetgeen betrekking heeft op het door hem met de voornoemde Minister gepleegd overleg”. En die verplichting hoefde toen niet nog eens met een eed of belofte bekrachtigd te worden. Maar in het jaar 1972 moest dat zo nodig wel! De nieuwe KC heeft, althans op dit punt, zijn naam eer aan gedaan.

Het onzinnige van zulke ambtseden wordt goed duidelijk als bedacht wordt, dat bijv. de president van de Bank en de voorzitter van de raad van commissarissen bij de aanvaarding van hun taak geen eden of beloften hoeven af te leggen. In de statuten staat heel gewoontjes in artikel 25e.:

„Omtrent alle verrichtingen der Bank, wordt, voor zoveel nodig, stipte geheimhouding door het bestuur der Bank alsmede door al haar beambten en andere leden van haar personeel bewaard”.

b. De KC woont de vergaderingen van aandeelhouders, commissarissen en van de gemeenschappelijke vergaderingen van directie en commissarissen bij. „Hij brengt aldaar een raadgevende stem uit *na terzake overleg te hebben ge-*

pleegd met Onze Minister”. Het staat er wel heel kras. Als de KC precies doet wat er staat móet hij blijkbaar altijd raadgeven als er gestemd moet worden. Dus ook in de gevallen dat er over personen „bij gesloten briefjes” moet worden gestemd, zal hij eerst — en dan natuurlijk mondeling! — raad moeten schaffen. En dat pas nadat hij met de minister heeft overlegd. Dat laatste betekent, naar mijn mening, dat hij het met de minister niet eens hoeft te zijn geworden. Máár, de KC kan, zoals we zagen, ook aanwijzingen krijgen van de minister en daar moet hij zich dan naar gedragen En dan te bedenken, dat minister en president elkaar, sinds jaar en dag, wekelijks plegen te ontmoeten!

c. Als de KC verhinderd is een vergadering bij te wonen moet hij dat de minister tevoren schriftelijk meedelen. Het is niet duidelijk waarom dat moet, want er is geen plaatsvervanger. Als de KC ziek is, dan kan de minister niet de Theaurier-Generaal sturen of de Directeur Binnenlands Geldwezen. Hij mist dan zijn oog, oor en (raadgevende) stem. In de statuten 3) van de Bank is wel geregeld wie in de rechten treden van afwezige directie-leden ja zelfs, wie verantwoordelijk is als alle directie-leden er niet zijn. Maar de KC blijft onvervangbaar. (In de oude instructie stond nog, dat „bij zijn afwezigheid of ontstentenis door Ons in de tijdelijke waarneming van zijn functie kan worden voorzien”. Heeft men deze zin wellicht vergeten over te nemen, of was de bepaling in strijd met de wet?).

d. De KC mag geen openbare of particuliere betrekking of functie bekleden, waaraan *geldelijke beloningen* in enigerlei vorm verbonden zijn, zonder toestemming van de minister. Die bepaling is nieuw. In de oude instructie was helemaal geen sprake van een noodzakelijk verlof voor het mogen vervullen van (bij)banen of baantjes. Nu kan ik mij best indenken, dat het de bedoeling is een nieuwe inhoud te geven aan het Koninklijke Commissariaat en dat de betrokene aan het vervullen ervan flink veel tijd moet kunnen geven. Als de KC model komt te staan voor alle commissarissen bij ondernemingen dan lijkt mij dat helemaal niet gek. Maar de gebruikte woordkeus doet vragen rijzen.

De kern van de tekst is het gedeelte dat ik heb gecursiveerd. Als de andere werkzaamheden maar geen beloningen opleveren, dan mag de KC blijkbaar alles. Hij zou, zonder toestemming van de minister, onbezoldigd adviseur kunnen worden van de Amrobank of het tijdverslindende voorzitterschap van Ajax kunnen gaan bekleden, als ik het goed heb begrepen. Hij zou bijv. ook zelfstandig effectenhandelaar kunnen worden of een bureau kunnen oprichten dat adviseert over kredieten en beleggingen.

De redactie die nu gekozen is, let alleen op het financiële cumulatief-effect. Nu kan ik mij best voorstellen dat de ambtenaren op het Department het niet nodig vonden, dat de KC naast zijn hoogleraarsalaris, zijn vergoeding als voorzitter van de Raad voor de Gemeentefinanciën (f. 11.300) en zijn beloning als KC (ruim f. 30.000) niet te veel andere neveninkomsten behoeft te hebben, zodat hij boven de minister uitgaat; maar dat lijkt mij toch niet het meest wezenlijke. Wezenlijker is wellicht, dat gekeken zou moeten worden naar de verenigbaarheid van bepaalde functies, waarin men elkaar wederzijds adviseert en controleert. Ik bedoel dit: de nieuwe KC controleert de president, maar hij adviseert, samen met die president, weer de regering door zijn (Kroon-) lidmaatschap van de SER; hij krijgt aanwijzingen van de

2) Wel benieuwd ben ik naar de aard van het verslag „over het afgelopen boekjaar” dat de directie jaarlijks, uiterlijk op 31 maart, uitbrengt in een gemeenschappelijke vergadering met commissarissen. Dat zal wel een ander verslag zijn dan dat van de president!?

3) Het viel mij op dat in de Statuten volhardend sprake is van de president-commissaris, terwijl het Jaarverslag met dezelfde volharding over de voorzitter van de raad spreekt.

minister, maar hij adviseert o.a. diezelfde minister weer als lid van de Raad voor de Gemeentefinanciën. Ik ben er vóór, dat de betrokkenen goed contact hebben met de maatschappij, maar zij moeten niet onontwarbaar verstrengeld raken. Daarom meen ik dat er beter een bepaling in de voorschriften kan komen die ongeveer luidt: De Regeringscommissaris mag geen ander werk doen, dat te veel beslag legt op zijn tijd of dat zijn volstrekte onafhankelijkheid kan aantasten — een en ander ter beoordeling van de minister —, terwijl zijn beloning zodanig zal zijn, dat zijn totale jaarlijkse inkomen uit arbeid gelijk wordt aan dat van de Secretaris-Generaal.

Personalia

Naar ik aanneem, niet het meest gelezen hoofdstuk uit een verslag. Vaak worden er aardige — en soms droevige — dingen in gezegd; over jubilea, gepensioneerden en gestorvenen. Maar de adem van De Nederlandsche Bank is in het jaarverslag zo kil als die van een kouwe kikker. En dat is al sinds jaar en dag.

Twee directeuren hebben eervol ontslag gekregen en de Koninklijke 4) Commissaris ook. Hoewel ze jaren in functie zijn geweest, kan er geen dankwoordje af. Maar goed, dat is eigen familie. Als echter ook de vertrekkende externe accountant geen schouderklopje meekrijgt dan wordt de zakelijkheid toch wel ver gedreven.

Medezeggenschap

Aan het slot van het hoofdstuk krijgt het personeel een dankje voor zijn ijver en toewijding, maar tevergeefs heb ik gezocht naar een verslag(je) van het overleg met het personeel. Kent de Bank geen ondernemings- of personeelsraad? Er is in 1972 voor bijna 64 miljoen gulden verloond, zodat er in totaal toch wel 1.800 personeelsleden zullen zijn (ik volsta met een ruwe schatting, want het verslag, dat ruim 60 bladzijden met prachtige statistische bijlagen telt, zwijgt daarover). Maar misschien verschijnt er een afzonderlijk sociaal jaarverslag, dat ik niet ken.

Raad van Commissarissen en Bankraad

Bij het lezen van de namen heb ik het gevoel dat de gekozen constructie ingewikkeld en niet erg logisch lijkt. Hernieuwde raadpleging van de Bankwet versterkt dat gevoel. Over de ingewikkeldheid zal ik het niet hebben, maar wel over twee dingen die bij de eerste oogopslag opvallen.

Vier van de commissarissen zijn ook lid van de Bankraad. De wet wil dat zo. Als men de grondgedachte van de wet en de statuten aanvaardt, namelijk een scheiding van verantwoordelijkheden van bankbeheer (commissarissen) en bankbeleid (de raad; zij het raadgevend) dan is een vermenging een aantasting van het op zichzelf niet gekke beginsel.

In beide colleges zitten personen die deel uitmaken van directies en raden van commissarissen van banken. Op die banken oefent de Centrale Bank toezicht en aan die banken worden beleidsvoorschriften gegeven. De machten zijn zodoende in beginsel te weinig gescheiden; dit harmonie-„model” kan niet als model worden aanbevolen.

De bezoldiging

Van één groep van bij de Bank betrokkenen wordt de beloning genoemd: de 12 commissarissen krijgen met elkaar f. 11.500 aan presentiegeld. Dat is beslist geen vetpot voor mensen die tenminste zes maal per jaar vergaderen. Vergelijken met de commissarissen van bijv. de Amro-bank, die de man 40 x zoveel krijgen is het zelfs een schijntje. Toch

denk ik niet dat de verantwoordelijkheden veel zullen verschillen.

Dit brengt mij op de bezoldiging van de financiële top- autoriteiten in het algemeen. Ik denk dat niemand zal willen ontkennen dat de minister van Financiën *véruit* de grootste verantwoordelijkheid heeft (en weinig bestaans-zekerheid!). Op hem volgt de president van de Bank. Tenslotte de president-directeur van één der twee grote handelsbanken.

Alleen het salaris van de minister is bekend. Het was in 1972 ruim een ton. Van de andere genoemden weet ik het niet precies, maar ik schat dat de verhouding is: minister : president : president-directeur = 1 : 3 : 8. Dat is net zo wat tegengesteld aan de verhouding van hun verantwoordelijkheden!

De bedrijfsorganisatie

De wet bepaalt dat er in elke provincie tenminste één agentschap is. Het zou interessant zijn om eens te horen wat nu nog de precieze taak is van die agenten (en van de andere drie, want in Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant zijn er twee). De structuur lijkt mij nogal verouderd, maar misschien kan in een volgend verslag over een en ander eens wat worden verteld. Dat Zwolle en Meppel het sinds kort met één agent moeten doen, wijst al in een bepaalde richting.

Als ik de bezetting van het Bankapparaat eens vergelijk met die van de afdelingen nationale en internationale monetaire zaken van het Ministerie van Financiën, dan vraag ik mij wel af of hier ooit sprake kan zijn van iets wat in de verste verte enigszins zou kunnen bijdragen tot de vorming van een soort „balance of power”. De studiedienst van de Bank telt 18 namen; die voor het *hele* Ministerie 7. De minister van Financiën draait elke cent op zijn eigen departement tweemaal om. Zouden de afdelingschefs van de Bank ook jaarlijks in juni hun begrotingsplannen in het zweetkamertje van de president moeten verdedigen?

DE JAARREKENING

Goud

Wat de balans betreft, zou ik een volgend jaar graag eens een principiële uiteenzetting hebben over de goudpolitiek van de Bank. In de Tweede Kamer heb ik die enkele malen ter sprake gebracht, terwijl de minister van Financiën in de toelichting op de begroting voor 1971 van zijn Departement daarover ook enkele gedachten heeft ontwikkeld. Maar een diepgaande bespreking van dit punt van het Bankbeleid kan ik mij niet herinneren. En als de Bank er niet mee begint, omdat het zo'n téér punt is, wie wil het dan eens doen?

Wel heeft de president zijn internationale nek ver uitgestoken, namelijk in het algemene gedeelte over de internationale monetaire zaken. Omdat in enkele woorden weer te geven, haal ik enkele zinsneden aan die op de bladzijden 20 en 21 staan. Na duidelijk gemaakt te hebben dat het monetaire stelsel hervormd moet worden en dat het kiezen van de juiste spil van een vernieuwd bestel van wezenlijk belang is, schrijft de president:

„In een vernieuwd stelsel wil men de SDR (bijzondere trekkingsrechten) tot de spil maken. Dit betekent in beginsel het verdwijnen van het goud”.

Hoe moet nu de verandering van de rol van het goud op verstandige wijze worden georganiseerd, want er is voor een bedrag van 43 miljard dollars aan goud in de monetaire reserves aanwezig. (De Bank heeft daarvan een kleine 6%).

4) Het Jaarverslag zegt Koninklijk Commissaris.

Dr. Zijlstra ziet, ervan uitgaande dat de rol van het goud als grondslag voor het internationale monetaire bestel is uitgespeeld, maar twee mogelijkheden:

- a. „Het is denkbaar dat goud in het geheel niet meer op te nemen in de Statuten van een vernieuwd IMF. Het goud is dan een — zij het vrij kostbare — grondstof geworden, waarmee de centrale banken naar eigen inzicht en in vrijheid kunnen handelen”;
- b. „dat men het goud handhaaft in de Statuten van het IMF, maar de officiële goudprijs verhoogt. Dit zou gepaard moeten gaan met de mededeling dat zulks een eenmalige en laatste algemene verhoging van de officiële goudprijs is. . . .”.

Het is duidelijk, dat in beide gevallen het goud aanzienlijk méér gaat opbrengen dan de prijs waarop het nu is gewaardeerd. Zijlstra spreekt uitsluitend over de internationale kanten van deze zaak. Graag zou ik eens van hem willen horen of de internationale solidariteit vereist, dan wel goed koopmanschap meebrengt, de Nederlandse goudvoorraad in beginsel op de huidige omvang te houden. Is het „slecht” om geleidelijk wat goud op de vrije markt te brengen? Onvoordelig lijkt het me niet om bijna driemaal de officiële prijs te beuren en er rentedragende, gemakkelijk omwisselbare waarden voor aan te kopen. Zou het niet op de weg kunnen liggen van de president (en van de minister) om voor te stellen in het kader van het IMF een begin te maken met de geleidelijke verkoop van goud? De landen die verhoudingsgewijs veel goud in hun reserves hebben, zouden op goede gronden kunnen verlangen met de verkoop aan te vangen.

Reservefonds

Met de reserves is het wat vreemd gesteld. Volgens de wet (Art. 36) is er een reservefonds. Twintig procent van de winsten wordt daar in gestort totdat de 20 mln. is bereikt; dat is namelijk het bedrag van het maatschappelijk kapitaal. „Het meerdere komt aan de Staat”, staat er dan kort en goed. Maar dat klopt niet met een andere bepaling in de wet (Art. 6) die het mogelijk maakt dat ook nog „bijzondere reserves” worden gevormd. Waarvoor die dienen wordt niet gezegd. Welnu, zo'n bijzondere reserve is gekweekt, en geen kleintje ook, want het balansbedrag is 380 mln., d.w.z. zestien maal zo groot als dat van het reservefonds. Over het hoe en waarom van deze reserve heb ik de laatste jaren niets kunnen vinden. Dat er in 1972 uit de winst weer ruim 10% aan toegevoegd is, wordt evenmin nader verklaard.

Dit is des te merkwaardiger, omdat sinds vorig jaar als vrucht van de nieuwe bepalingen van de Wet op de jaarrekening van ondernemingen nog een reserve aan het licht is gekomen die de naam herwaarderingsrekening draagt. Het bedrag daarvan is 240 mln.

Het lijkt mij noodzakelijk dat over de reservepolitiek van de Bank een publieke discussie komt, nadat in een volgend Verslag, in de toelichting op de rijksbegroting of bijv. in de Wet op de Middelen daarvoor de grondslag wordt gelegd. Hoe willekeurig, althans op het eerste oog, de bijzondere reservevorming en mede dientengevolge de aan de Staat uitgekeerde winst is geweest, leert het volgende overzicht:

Toedeling uit de winst aan: (in mln. guldens)

	de bijzondere reserve	de Staat
1963.....	11	11
1964.....	14	15
1965.....	17	19
1966.....	31	35
1967.....	45	47
1968.....	39	55
1969.....	31	99
1970.....	43	131
1971.....	26	79
1972.....	35	105

Tot en met 1967 lijkt het erop, dat de Bank en de Staat elk de helft hebben gekregen. Daarna heeft de Staat aan het lange, zij het niet langste eind getrokken.

Beleggingen

Er zijn regelen, vastgesteld door de gemeenschappelijke vergadering van directie en commissarissen, voor de belegging van het maatschappelijk kapitaal en de reserves van de Bank. Nu dat bedrag echt de moeite waard is (de 400 mln. nadert), wordt het interessant om die regels te kennen en ook wat meer te weten over de spreiding. Of de regelen veranderd zijn als gevolg van de Wet op de jaarrekening is in het Jaarverslag over 1971 niet meegedeeld. Wel is het mij opgevallen, dat er per 31 december van dat jaar een andere waardering is gevolgd voor de preferente aandelen. Toch staat er in dat verslag, in de *algemene* toelichting op de jaarrekening, dat die waarderingsgrondslag *niet* gewijzigd is. Het lijkt onbelangrijk, maar helemaal kloppen doet het niet.

Buitenlandse betaalmiddelen en waardepapieren

Op de balans per 31 december 1972 staan onder het hoofd Vorderingen op het buitenland in twee posten (in mln. guldens):

Vorderingen in goud en in buitenlandse geldsoorten	1.230
Buitenlandse waardepapieren	3.327

Het is de moeite waard om de waarderingsgrondslagen eens nader te bekijken en te vergelijken met vorige jaren. Het eerste dat opvalt zijn de verschillende manieren van groeperen van de cijfers. Dat '71 ook een andere opstelling gaf dan '70 is begrijpelijk. Vermoedelijk heeft de al meer genoemde Wet op de jaarrekening aanleiding gegeven niet slechts de waarderingsgrondslagen, maar ook de presentatie te herzien. Maar dat de wijze van opstelling van de balans per '72 weer sterk afwijkt van die van '71 is toch wel merkwaardig; vooral ook omdat er in de toelichting met geen woord over gesproken wordt. Ik ben geen deskundige op dit gebied zodat ik volsta met de constatering dat de actief-zijde van de balans (tot en met 1971 debet-kant genoemd) in 1970, 21 posten telde; in 1971, 23 en in 1972, 14. (De reeks van verkorte balansen kent de laatste jaren 11 verschillende posten.)

Wat nu 1972 betreft het volgende. De grote post buitenlandse waardepapieren is gewaardeerd „op basis van de voor de vorderingen in buitenlandse geldsoorten geldende maatstaven”. Nu staat er onder het hoofd buitenlandse geldsoorten, dat „de valuta's waarvoor de Bank officiële aankoopkoersen noteert omgerekend zijn tegen die aankoopkoersen”. Maar een deel van de Engelse ponden en de Canadese dollars slechts voor 90%. De buitenlandse betaalmiddelen zijn gewaardeerd op 90% van de marktprijs. Het interessante is nu dat er de laatste jaren veranderingen zijn gekomen in de waarderingsgrondslagen. Het verslag over 1970 zegt over de buitenlandse betaalmiddelen dat ze gewaardeerd zijn „beneden de marktprijs”. In 1971 en 1972 echter „op 90% van de marktprijs”. Het is niet duidelijk of het hier om onbelangrijke verschillen gaat, die wat het totaalbeeld van de balans betreft van geen wezenlijke betekenis zijn.

De aard en omvang van de verschillende soorten vorderingen op het buitenland worden niet gepubliceerd.

Uit hetgeen in hoofdstuk V „Het bedrijf der Bank”, is medegedeeld (blz. 121), blijkt dat de dollarvoorraad in de loop van 1972 steeg van \$ 187 mln. tot \$ 1.275 mln. Zijn het nu ook deze dollars die 10% lager dan de actuele waarde zijn gewaardeerd of behoren ze tot de „overige vreemde valuta's die gewaardeerd zijn tegen de op informele pariteit gebaseerde uiterste aankoopkoersen”. Omdat de woorden buitenlandse geldsoorten en buitenlandse waardepapieren door elkaar worden gebruikt, ben ik daar niet zeker van. Als ze „voorzichtig” zijn gewaardeerd dan vraag ik mij af,

of dat — zeker bij een Centrale Bank — wenselijk of nodig is. Ik zie in ieder geval de volgende bezwaren.

1. De deviezenvoorraad is ondergewaardeerd, wat in een jaar met sterke veranderingen, zoals in 1972, het beeld van onze economische ontwikkeling met en de verhouding tot het buitenland kan vertekenen.
2. De handelsbanken lijken een andere politiek te volgen. De Bank volgt die politiek in de verschillende overzichten in het Verslag bijv. in die van het netto buitenlands actief van de handelsbanken.
3. De waarderingsgrondslag die het Internationale Monetaire Fonds gebruikt, zowel bij de beoordeling van de Nederlandse goud- en deviezenvoorraad als voor haar eigen balans is — ik zou bijna zeggen uiteraard — een andere. In het jongste jaarverslag van augustus 1972 staat, dat voor de eerste maal de jaarcijfers zijn uitgedrukt in bijzondere trekkingsrechten (blz. 103).
4. De eventuele verliezen op buitenlandse betaalmiddelen als gevolg van koersveranderingen komen toch ten laste van de Staat!

Internationale uniformiteit

Het vorenstaande over de jaarrekening overziende lijkt het mij gewenst dat het IMF een model maakt voor al zijn leden en voorschriften geeft voor de waarderingsgrondslagen. Om allerlei redenen is het gewenst dat volledige vergelijkbaarheid ontstaat. Jaarlijks publiceert het IMF in zijn jaarverslag overzichten van de betalingsbalansen van de belangrijkste handelslanden. Waarschijnlijk is er heel wat werk voor nodig om alles kloppend te krijgen. In ieder geval zou de Bank vast kunnen overwegen dezelfde waarderingsgrondslagen te nemen als het IMF.

Pensioenfondsen

Uit de ontwikkeling van de personeelskosten blijkt dat deze met ongeveer 17% zijn gestegen. Die grote stijging komt vooral door „een grotere storting in het Pensioenfonds”. Over het waarom en hoeveel wordt niets gezegd, wat ik nogal sober vindt, vooral als vlak na deze ene zin over de personeelskosten de „onthulling” komt over de presentiegelden van de raad van commissarissen.

Het pensioenreglement voor het personeel kent een bepaling die het vermelden waard is. Er is namelijk een maximum-bedrag vastgesteld. „Het jaarlijkse ouderdomspensioen zal ten hoogste f. 50.000 bedragen” (Art. 41 van het reglement). Dit maximum kan bij besluit van de gemeenschappelijke vergadering van directie en commissarissen worden verhoogd. (Het blijkt dat op 1 juni 1971 het bedrag met terugwerkende kracht tot 1 januari 1969 op f. 50.000 is gebracht. Daarvoor was het f. 35.000). Het pensioen van de Bank is niet welvaarts- of waardevast. (De glijbaan naar de inflatie, zoals een oud-minister van Financiën eens heeft gezegd). Tenslotte: er is, zoals gezegd, een maximum; maar de regeling kent geen anti-cumulatiebepaling.

Bankbiljetten

Aan papier- en drukkosten voor bankbiljetten is ruim 14 mln. uitgegeven. Dat is geen gering bedrag, maar het komt niet alleen door hogere drukkosten, maar ook „door een groter verbruik van bankbiljetten”. Dat „verbruik” trok mijn bijzondere aandacht. Hoewel er 11 mln. bankbiljetten méér in omloop zijn gebracht en „gebruikt” worden, zal daarop toch niet zijn gedoeld. Blijkbaar is er ook sprake van een snellere slijtage. Het zou interessant zijn geweest als daarover wat meegedeeld was.

Maar mijn belangstelling ging vooral uit naar de vraag of in het Verslag ingegaan zou worden op de resultaten van de studie van Cramer en Reekers, *Het houderschap van liquiditeiten in Nederland*, Nibe no 15; 1972. Op blz. 16 zeggen zij: „Onze grootste zorg geldt de ontbrekende bankbiljetten”. Daarom stelde ik destijds vragen aan de minister van Financiën. Diens antwoord was toen (11 juli 1972): „Opgemerkt zij nog dat onderzoeken naar het houderschap van liquiditeiten voor het monetaire beleid van belang zijn. De Nederlandsche Bank is op dit terrein dan ook actief”.

In het Verslag wordt echter met geen woord over deze interessante en belangrijke zaak gerept en dat is toch wel erg vreemd. Dat volstaan wordt met de constatering, dat het totale uitstaande bedrag aan biljetten en munten toenam met 9%, tegen 5,5% in het jaar 1971 is, zonder enig commentaar, wel erg mager. Vooral ook omdat de toeneming van het aantal duizend-gulden-biljetten (met 17,5%!) de laatste tijd veel aandacht kreeg.

Winst

De winst die aan de Staat is toebedeeld, f. 105 mln., is aanzienlijk groter dan begroot. Zo'n begroting is niet in het Verslag opgenomen, hoewel dat best zou kunnen, zeker ten tijde van het uitbrengen van het Verslag. Een begroting is wel te vinden, namelijk in de Wet op de Middelen.

De raming — vermoedelijk ongeveer per 1 augustus, dus na 7 maanden van het lopende boekjaar — was f. 42 mln. Rekening was gehouden met aanzienlijk lagere rentebaten. Nu ik echter het Verslag heb bekeken, meen ik te mogen zeggen, dat die raming niet erg reëel was. De rentebaten zijn in werkelijkheid 23 mln. hoger geweest, dank zij de sterk toegenomen rente op buitenlandse vorderingen. Op 1 augustus 1972 was het al duidelijk te zien, gelet op de ontwikkeling van de vorderingen op het buitenland. (Tabel 1.1 van de statistische bijlage).

Nu is het merkwaardige, dat de (nieuwe) minister van Financiën op 24 mei aan de Tweede Kamer mededeelt, (De uitvoering van de Rijksbegroting 1973, Stuk 12.393.) dat de winst van de Bank 93 mln. hoger kon worden geraamd. Dat bedrag geteld bij het oorspronkelijke van 42 mln., levert 135 mln. op. En op 1 mei keurden de aandeelhouders een winstuitkering van 105 mln. goed! Waar de kneep zit begrijp ik niet. Die zit toch niet in de mededeling van de Minister, dat hij tot zijn bedrag komt „op basis van de oude winstverdelingsregeling”?

Daargelaten, dat ik niet weet waar die „regeling”, buiten de wettelijke om, te vinden is, is de raming in strijd met het jaarverslag. Wat de raming van 1974 betreft, lijkt het, op grond van de ervaringen in 1972, verantwoord de winstuitkering te verhogen, ook zonder een gewijzigde reserveringspolitiek van de Bank.

De dollarcrisis

De president maakt hierover enkele opmerkingen die een nadere toelichting van hem verdienen. Hij deelt mee dat in februari en maart, tijdens de crisis, ruim \$ 12 mrd. aan de voornaamste aankopende centrale banken „toevloeden”. Op grond van de verdeling van de dollars over de niet-Amerikaanse houders (enerzijds centrale banken, anderzijds particuliere banken en particulieren) meent Zijlstra te kunnen zeggen „dat ook centrale banken onder de dollaraanbieders zijn geweest en met name centrale banken niet behorend tot de groep van tien landen die terzake zekere afspraken hadden gemaakt” (blz. 20). Is het na zo'n krasse beschuldiging — ook bepaalde Amerikaanse ingezetenen krijgen vlak daarop een veeg uit de pan — niet nodig de mannen (sheiks?), hun paarden en de speculatief verkregen

haver te noemen? Ze zijn er tenslotte met een flinke zak van ons eigen mooie graan mee vandoor gegaan 5)!

Toezicht op het kredietwezen

Met ingang van het boekjaar 1968, staan er in het Verslag dat over het toezicht gaat twee zinnen die elk jaar terugkeren. In de eerste zin wordt gezegd, dat er weer bij een aantal ondernemingen en instellingen onderzocht is of zij niet voor registratie als kredietinstelling in aanmerking kwamen. Daarop volgt dan steevast de wat geheimzinnige mededeling, dat, als het resultaat ontkennend is „de Bank (thans) elke bevoegdheid tot bemoeienis met tekortkomingen in het beleid of in de financiële positie mist”. Dat hebben we nu vijf achtereenvolgende jaren gehoord, zodat het hoog tijd wordt een volgende keer eens wat te vertellen over de verkregen ervaringen met het onderzoek en over de tekortkomingen „welke aan de dag (mochten) zijn getreden”. Ook over de verklaringen van geen bezwaar (tegen deel- of overnemingen, fusies en reorganisaties) worden alleen cijfermatige gegevens verstrekt, met de toevoeging dat „in sommige gevallen” geen bezwaar werd gemaakt „nochtans onder het stellen van voorwaarden”. Wat voor soort voorwaarden dat dan wel zijn geweest, blijft in het duister.

Over de financiering van de lagere overheid wordt een mededeling gedaan die in verband met het beleid van de Regering pikant is. De zin luidt (blz. 135): „Nadat eind april reeds was overgegaan tot beëindiging van de restrictieregeling voor de korte kredietverlening aan de lagere overheid, besloot de Bank in juli, *gezien de conjuncturele situatie*, tot algehele beëindiging van de kredietrestrictie” (dus ook voor het lange bedrijf). En de regering maar blijven volhouden dat de centrale financiering van de lagere publiekrechtelijk overheden om conjuncturele redenen („dat op de kapitaalmarkt een zodanige toestand van overspanning is ingetreden, dat” enz.; Artikel 5 van de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen) noodzakelijk blijft! Laten de nieuwe bewindslieden toch in ronde woorden zeggen, dat om andere (doelmatigheids)redenen de centrale financiering niet gemist kan worden.

In het Verslag worden zeer interessante mededelingen gedaan over een systeem van indirecte kredietbeheersing (blz. 135). Het overleg daarover met de Bankiersvereniging zal waarschijnlijk „op korte termijn” worden afgerond. Het overleg met de PTT wordt voortgezet en daarna komt de Nederlandse Spaarbankbond aan de beurt. De operatie lijkt ingrijpend, zodat een publieke gedachtenwisseling wenselijk lijkt. Wellicht dat de minister van Financiën daartoe een bijdrage wil leveren door een nota aan de Kamer te sturen?

De banken krijgen van de president een steuntje in de rug. Hij vertelt namelijk dat het hem (de Bank) niet ontgaan is, dat op kredietinstellingen wel eens kritiek wordt uitgeoefend als zij hard zijn tegenover bedrijven die in moeilijkheden zitten, door geen nieuwe leningen te geven of het krediet op te zeggen. Als het om redenen van algemeen belang nodig is zo'n bedrijf te helpen, dan kan dat niet van de bankier worden gevergd als hij al zo ver is gegaan als een gezond bankbeleid toestaat en voor de soliditeit van de bank geboden is. Naar mijn mening heeft de president hierin gelijk al valt te twisten over de grenzen van wat gezond en solide is. Maar ik begrijp best dat hij graag het risico wil lopen dat een bank tegen zijn debiteur zegt: „'t Spijt me, maar het mag niet van de Nederlandse Bank”. Dat die Bank ook een hart heeft is tien jaar eerder al gebleken toen een bijdrage werd gegeven ten behoeve van de slotuitkering in het faillissement van Teixeira de Mattos (hoeveel is overigens niet precies bekend gemaakt, maar ik vermoed ruim 2 mln.).

Het dekkingspercentage

De Bankwet bepaalt, dat er voorschriften moeten komen om de begrenzing vast te stellen van het gezamenlijk bedrag van de bankbiljetten en de kredieten van de Bank „mede ter bevordering van een stabiele waarde van de Nederlandse geld-eenheid”, staat er in Artikel 17 vertrouwenwekkend bij.

In 1956 is voorgeschreven dat de voorraad goud en deviezen tenminste 50% van de waarde moet vertegenwoordigen van het genoemde gezamenlijk bedrag. Dit verhoudingscijfer wordt door de Bank het dekkingspercentage genoemd. Wat onder deviezen moet worden verstaan, is toen vastgesteld.

Interessant is het om nog even te vertellen dat in 1969 de voorschriften veranderd zijn, omdat toen de bijzondere trekingsrechten van het IMF hun intrede deden, naast het goud en de deviezen. De verandering betrof ook de omschrijving van het begrip deviezen. De woorden: „uitgedrukt in geldsoorten, welke in het land, waar de betrokken geldsoort wettig betaalmiddel is, kunnen worden omgewisseld in goud, *dan wel in een andere buitenlandse geldsoort die in het land waar laatstbedoelde geldsoort wettig betaalmiddel is, in goud kan worden omgewisseld*” enz., zijn ten dele vervangen door: „. . . . omgewisseld in goud of in guldens” enz.

Sinds augustus 1971 is het dekkingspercentage ongunstig beïnvloed, omdat de dollars in Amerika niet langer inwisselbaar waren tegen goud. In de periode maart-juli van het vorig jaar toen de Bank grote voorraden dollars aankocht, daalde diensgevolge het dekkingspercentage. Ik vraag mij echter af of het niet sterk overdreven is de dollars als dekkingsmiddel helemaal buiten beschouwing te laten. Diezelfde dollars staan toch ook op de balans van de Bank onder de activa (zij het niet voor de volle 100%?). Ik laat dan nog in het midden of de dollar, strikt genomen, niet in de Verenigde Staten omgewisseld kan worden in guldens. Voor zover mijn kennis reikt, is dat wel het geval, zij het niet tegen een vaste koers bij de Federal Reserve Bank (maar dat staat niet in het KB van 8 december 1969; al is het waarschijnlijk wel zo bedoeld).

Europese Fonds voor Monetaire Samenwerking

Op twee plaatsen wordt daarover gesproken. Op blz. 113 staat dat „met name Duitsland en Nederland de tijd nog niet gekomen achten om het Fonds een functie te geven welke verder zou gaan dan ter zake reeds bestaande voorzieningen” (verrekening bij margever Nauw en monetaire bijstand op korte termijn). Het blijkt wel dat president Zijlstra tot de aanhangers behoort van hen die menen dat de monetaire integratie moet volgen op de economische en niet tot de groep die vindt „dat de monetaire integratie voorop moet gaan om als drijfkracht te dienen voor een te trage economische integratie” (blz. 23). Wellicht daarom doet de president de nogal pijnlijke constatering dat het streefjaar 1980 voor het bereiken van de economische en monetaire unie „rijkelijk vroeg lijkt te zijn”. De Europeaan Zijlstra is weleens optimistischer geweest. Het lijkt mij de moeite waard als dit thema door hem nog eens opnieuw zou worden uitgewerkt.

Het Verslag als boek

Het is een lust om het boekwerk ter hand te nemen: mooi

5) Ik blijf dus van mening — in tegenstelling tot minister Nelissen — dat de vergoeding van de Staat aan de Bank geen louter boekhoudkundige aangelegenheid is, maar uitdrukking geeft aan de verkleining van ons nationaal vermogen, Handelingen van 22 december 1971, blz. 2018 e.v.

Regionale aspecten van sector-structuurpolitiek

PROF. DR. L. H. KLAASSEN*

In de serie sector-structuurbeleid verschenen reeds de volgende artikelen.

1. Drs. L. Hoffman, Sector-structuurbeleid, ESB, 23 mei jl.;
2. Drs. W. H. J. Tieleman, Het overheidsbeleid t.a.v. sector-structuuronderzoek, ESB, 23 mei jl.;
3. Drs. B. K. Tjioe, Bedrijfstaksgewijze structuuronderzoekingen en follow-up, ESB, 30 mei jl.
4. Drs. C. A. M. Mul, Signaleren en stimuleren op bedrijfstaksniveau; COP-plan ter bevordering van structurele vernieuwingsprocessen in het bedrijfsleven, ESB, 6 juni jl.;
5. Prof. Dr. P. de Wolff: Sector-structuurpolitiek en planning, ESB, 20 juni jl.

De regionale aspecten van een sector-structuurpolitiek of industriepolitiek zijn in beginsel van tweeërlei aard. Het eerste aspect is dat industriebedrijven in een bepaalde regio gevestigd zijn die door een bepaalde structuur gekenmerkt is. Aangezien deze structuur mede bepalend is voor het niveau van de bedrijfseconomische en de sociaal-economische rentabiliteit van de betreffende industrie betekent dit dat maatregelen, voor een bepaalde sector genomen, meestal betrekking hebben op bedrijven die in ongelijkwaardige posities verkeren en daarom ook regionaal verschillende effecten sorteren.

Het duidelijkste spreekt dit wel voor de landbouw waar prijsvaststellingen of andere maatregelen gebaseerd op een bepaald „gemiddeld” bedrijf, hoe ook gedefinieerd, een we-

papier, fijn en foutloos drukwerk. We mogen echter niet weten wie de drukker is. 't Is niet de Staatsdrukkerij; wat ik nogal eigenaardig vind.

Als straks — over een jaar? — het parlementaire drukwerk een ander formaat krijgt, zou overwogen moeten worden de basisstukken, zoals Miljoenennota, MEV, Centraal Economisch Plan, de halfjaarlijkse SER-rapporten en het Verslag in eenzelfde formaat uit te geven. Als het Planbureau, Financiën en de Bank vervolgens precies dezelfde omschrijvingen voor precies dezelfde begrippen en precies dezelfde berekeningswijzen zouden geven dan zou ook daarmee de doelmatigheid zijn gediend.

Gevolgtrekkingen

De Bankwet moet hoognodig op de helling en de opzet van Het jaarverslag moet — vooral wat de kleinere letters betreft — eens grondig worden bekeken.

zenlijk andere betekenis hebben voor de bedrijven in een regio met gunstige bedrijfsomstandigheden dan in een regio met door ongunstige omstandigheden overwegend marginale bedrijven.

Het tweede aspect is dat van de verbondenheid tussen bedrijfstakken. Een maatregel, genomen voor de ene sector, heeft effecten voor de toeleverende of afnemende sectoren en kan het produktieniveau in die sectoren wezenlijk beïnvloeden. Aangezien de daardoor beïnvloede bedrijven niet noodzakelijk in dezelfde regio's gevestigd behoeven te zijn als de in eerste instantie bedoelde bedrijven betekent dit dat het effect regionaal gespreid zal zijn en zich slechts zelden tot de regio's waarin de bedrijven waarvoor de maatregelen zijn bedoeld zijn gevestigd, zullen beperken. In feit betekent dit tweede aspect meer dan alleen dat een sector-structuurpolitiek altijd interregionale effecten heeft. Op de achtergrond staat namelijk het feit dat industrieën en dienstverlenende bedrijven niet alleen staan, doch altijd op de een of andere wijze met andere bedrijven resp. de finale markt zijn verbonden, hetzij in de eigen regio, hetzij elders.

Differentiatie

Het ene noch het andere aspect is tot dusverre bij de gevoerde politieken goed uit de verf gekomen. Enerzijds kenden wij de regionale politiek die *alle* nieuwe bedrijven resp. *alle* bedrijfsuitbreidingen in bepaalde regio's bevoordeelde boven die elders gevestigd en anderzijds de sectorpolitiek die *alle* bedrijven in een bepaalde bedrijfstak, waar ook gevestigd, bevoordeelde boven die in andere bedrijfstakken. Op dit punt werd al eerder door Prof. Dr. A. J. Hendriks gewezen. Het betekent in feite dat formeel voorgesteld, de politieken die wij kenden zich richtten op alle cellen van één kolom resp. van één rij van de regio-sector-matrix en nimmer een gedifferentieerde behandeling van de afzonderlijke cellen van deze matrix hebben beoogd.

Een mogelijkheid om deze differentiatie althans in de regionale politiek aan te brengen, bestaat wel voor de zgn. selectieve investeringsheffing voor het westen des lands waar toch de selectiviteit juist beoogt verschillende activiteiten verschillend te behandelen. Hoe deze regeling in feite zal worden, moet echter nog worden afgewacht.

Nu biedt Nederland in beginsel gunstige mogelijkheden om analyses te maken die het invoeren van een regionaal gedifferentieerde sectorpolitiek, of zo men wil, sectoraal gedifferentieerde regionale politiek kunnen ondersteunen. Wij bezitten immers zgn. regionale rekeningen die, hoewel nog niet ideaal, toch een belangrijke basis bieden om uiteindelijk te komen tot een interregionaal attractiemodel dat ons in staat zal stellen

Nederlandse bankinstelling is geïnteresseerd in de
aankoop van

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJEN

contante betaling,

ongeacht de grootte van het vermogen.

Brieven, welke uiteraard vertrouwelijk zullen worden
behandeld, te richten aan het bureau van dit blad,
onder nummer ESB 27-1

(I.M.)

niet slechts de effecten van een bepaalde bedrijfsvestiging in een bepaalde regio te berekenen, doch evenzeer de effecten die deze vestiging zal hebben op de activiteitsniveaus in de andere regio's. Onder leiding van Prof. Dr. J. H. P. Paelinck wordt momenteel een dergelijke analyse voor de 50 provincies van Spanje uitgevoerd op basis van een op het NEI ontwikkeld model. Daarbij kan uiteraard niet worden uitgegaan van regionale rekeningen voor alle provincies, doch moet op inventieve wijze met bestaande productie-, vraag- en transportgegevens worden gewerkt. Het laat zich momenteel aanzien dat de werkzaamheden met succes zullen worden bekroond. Indien dit het geval is, beschikt men in Spanje over een instrument dat zowel de sectorale als de regionale consequenties voor het gehele Spaanse territorium van de inplanting van een bepaalde activiteit in een bepaalde regio, kan ramen.

Secundaire vestigingsvoorwaarden

Een model dat hiermee complementair is, is dat waarin de betekenis van de zgn. secundaire vestigingsvoorwaarden wordt geanalyseerd. In de attractie-analyse gaat men immers uit van de gedachte dat de zgn. primaire vestigingsfactoren bestaan uit de mogelijkheid toeleveringen resp. afzetmogelijkheden met geringe communicatiekosten te kunnen bereiken. Dit betekent dat de groei van een activiteit in een bepaalde regio in eerste instantie wordt gestimuleerd door de groei van de markt in de eigen regio en, in het interregionale model ook, zij het in geringe mate, van de andere regio's zowel als door de groei van het aanbod van benodigde inputs. Voor activiteiten die weinig gevoelig zijn voor communicatiekosten (dus activiteiten met een grote relevante regio) worden evenwel de vestigingsplaatsen in relatief sterke mate bepaald door factoren als kwaliteit en hoeveelheid aangeboden arbeid, sociale en technische infrastructuur enz.

Verondersteld wordt dus in deze theorie dat het bedrijf in eerste instantie zoekt naar afzet- en aankoopmogelijkheden, op grond daarvan een vestigingsregio kiest en vervolgens binnen deze regio de beste mogelijkheden voor vestiging kiest. De primaire vestigingsfactoren bepalen globaal het gebied waarin de vestiging zal plaatsvinden, de secundaire de plaats binnen dit gebied waar de vestiging wordt gerealiseerd. Een en ander impliceert dat een analyse benodigd voor het voeren

van een regionaal gedifferentieerde sectorpolitiek de betekenis van deze secundaire vestigingsfactoren voor de verschillende sectoren zal dienen te kwantificeren opdat ook een inzicht wordt verkregen in de mate waarin en de wijze waarop het hanteren van bepaalde instrumenten die deze secundaire vestigingsvoorwaarden beïnvloeden, zich op de vestigingsneiging per bedrijfstak zal uitwerken.

Het zal duidelijk zijn dat dit tweede model, waarvoor de structuuronderzoeken een zeer belangrijke bron van informatie kunnen zijn, een noodzakelijk complement op het eerste is, doch te meer dat zij alleen te zamen kunnen worden gehanteerd. Immers, een ingreep in de secundaire vestigingsvoorwaarden betekent in feite tevens een beïnvloeding van de primaire voorwaarden. Indien en voor zover effectief, beïnvloedt immers een secundaire voorwaarde de produktieniveaus hetzij direct, hetzij indirect van de sectoren in alle regio's. Aangezien deze zelfde niveaus in feite weer de primaire vestigingsvoorwaarden zijn voor alle bedrijfstakken wordt de gehele structuur niet slechts direct, doch bepaaldelijk ook indirect, dus via de primaire voorwaarden, beïnvloed.

Te weinig onderzoek

We zijn in Nederland nog ver af van een dergelijke basis voor onze regionale en sectorpolitiek. De gang van zaken met de selectieve investeringsregeling wijst daar wel op. Onafhankelijk van welk onderzoek dan ook werden heffingspercentages vastgesteld¹⁾. Toen deze eenmaal vastgesteld waren, werd het Centraal Planbureau verzocht een raming te maken van de effecten welke zo een heffing zou kunnen hebben. Het CPB heeft zich op bekwame wijze van zijn taak gekweten, doch heeft uiteraard niet het antwoord kunnen geven dat eigenlijk nodig zou zijn geweest, namelijk welke regionale en sectorale effecten brengt de maatregel met zich mee. Daarvoor was immers een omgekeerde benadering nodig geweest. Eerst hadden men de nodige analyses dienen uit te voeren. Aan de hand van

1) Onlangs heeft minister Lubbers bekendgemaakt de nadruk te willen leggen op een vergunningstelsel bij de selectieve investeringsregeling.

Inflatie is geen tijdelijk verschijnsel meer

DR. A. WASSINK *

De verdeling van de welvaart

Het Centraal Planbureau doet in het *Centraal Economisch Plan 1973* de voorspelling dat de arbeidsinkomensquote, dat is het aandeel van de factor arbeid in de netto toegevoegde waarde van bedrijven, in 1973 weer zal stijgen (zie tabel 1).

Tabel 1. De arbeidsinkomensquote per jaar

1965	74.5%
1970	78 %
1971	79 %
1972	77.5%
1973	78.5%

Dit betekent dat de arbeidsproductiviteit onvoldoende vooruit zal gaan om de reële stijging van het loonpeil te compenseren. Een vergroting van de arbeidsinkomensquote houdt per definitie in dat de overige inkomens, hoofdzakelijk de bedrijfswinsten, een kleiner aandeel in het nationale inkomen zullen ontvangen. Dit betekent dat de rendementen over de in de bedrijven geïnvesteerde gelden weer enigszins zullen dalen en terugkeren tot ongeveer het niveau van 1971. Maatschappelijk is hiermede dan weer een brokje herverdeling van het inkomen verwezenlijkt, waarbij dan evenwel direct de vraag moet worden gesteld of dit geen consequenties heeft voor de continuïteit in de groei en in de werkgelegenheid in de bedrijven.

Dezelfde opmerking moet worden gemaakt ten aanzien van de tweede vorm van herverdeling van inkomen waarnaar door de vakbonden wordt gestreefd, namelijk de herverdeling van het arbeidsinkomen over hogere en lagere functionarissen. Immers, het is zeer wel mogelijk dat deze beoogde gewijzigde distributie van inkomen op den duur belangrijke gevolgen heeft voor de stijging van de bepalende factor van onze welvaart, de arbeidsproductiviteit. Een kwantitatieve analyse van de directe oorzaken en achtergronden van de stijging van de productiviteit in de industrie blijkt namelijk het beeld weergegeven in tabel 2 op te leveren 1).

Tabel 2. Directe oorzaken van de stijging in de productiviteit in de industrie

De directe invloed van de productiefactor arbeid:	0 %
De invloed van substitutie van productiefactoren (denk vooral aan diepte-investeringen):	10 %
De invloed van de groei in de productie-omvang:	12.5%
De invloed van structuur-wijzigingen:	12.5%
De invloed van technologische en organisatorische vooruitgang:	65 %
	100 %

* De auteur is stafdirecteur Financiële Zaken Nederhorst Staal BV.

1) A. Wassink, *Productiviteitsstijging en productiviteitsmeting in de industrie*. Leiden, 1971, blz. 88 e.v.

de resultaten daarvan had men dan kunnen nagaan hoe hoog het heffingspercentage bijv. per sector had dienen te zijn opdat een bepaald, a priori vastgesteld doel zo dicht mogelijk zou kunnen worden benaderd.

Dit heeft niet zo mogen zijn en het is de vraag of het in Nederland wel ooit zo ver zal komen. Kort geleden is besloten de opstelling van regionale rekeningen uit te stellen waardoor de gegevens van 1970 óf zeer vertraagd óf in het geheel niet tot stand zullen komen. Dit wijst niet op begrip voor het fundamenteel instrumentele karakter van deze rekeningen. Eerder wijst het erop dat men het inzicht dat deze gegevens via de er op te enten onderzoekingen zouden kunnen brengen, niet relevant acht, noch voor de sectorpolitiek, noch voor de regionale politiek.

Het is bepaald niet zo dat onderzoekresultaten ongewenste randvoorwaarden vormen voor de speelruimte waarbinnen politiek kan worden bedreven en als zodanig eerder een hinderpaal dan een hulpmiddel zijn voor het vlot verlopen van het politieke spel. Inzonderheid daar waar de resultaten van een bepaalde politiek bijzonder moeilijk gemeten kunnen worden, is het dan ook onaantrekkelijker de nadruk te doen vallen op het feit dat een bepaalde maatregel die gevoelsmatig in een bepaalde richting werkt, wordt *genomen*, dan op het belang dat aan het gecalculerde *effect* van de maatregel zou

moeten worden toegekend gezien in het licht van maatschappelijk belangrijk geachte doeleinden, door welk effect het nemen van de maatregel gerechtvaardigd wordt.

Of „krachtig” regeren zonder onderzoek makkelijker is dan met onderzoek moge hier verder buiten beschouwing worden gelaten. De problemen van de wederzijdse beïnvloeding van sectoren en daardoor van regionen bestaan en dienen óók te worden bestudeerd indien zij niet onmiddellijk het object van een overheidspolitiek zullen vormen. Zowel op het CPB als op het NEI wordt aan deze problematiek gestaag verder gewerkt en wordt tevens beseft dat met het integraal beschouwen van regionale industrialisatievraagstukken en sectorale ontwikkelingen slechts een eerste begin is gemaakt met het verkrijgen van een inzicht in de complexe vraagstukken van structurele ontwikkelingen in ons land. Het inzicht breekt immers baan dat ook migratievraagstukken, arbeidsmarktontwikkelingen, verkeersontwikkelingen enz. nauw met de beide eerstgenoemde verweven zijn en dat inzicht in dit geheel van samenhangende vraagstukken van het allergrootste belang is, doch niet op zeer korte termijn kan worden verwacht. Er wordt wel hard gewerkt en het inzicht begint op vele deelgebieden te verdiepen. Doch voldoende zal het voorlopig nog wel niet zijn.

L. H. Klaassen

De grote invloed van de technologische en organisatorische vooruitgang blijkt dus wel de belangrijkste directe oorzaak van de produktiviteitsstijging te vormen, doch het is een invloed die onmiddellijk de belangstelling oproept voor de achterliggende krachten. Gemeend wordt dat de technologische en organisatorische vooruitgang voor een belangrijk deel wordt gedragen door drie invloeden, die alle drie voortkomen uit de mogelijkheden van de menselijke geest:

- de kwalitatieve verbetering van de factor arbeid;
- de toepassing van systematische research;
- het systematisch toepassen van de gevonden resultaten.

Geconcludeerd mag worden dat de vooruitgang van de menselijke kennis en van het menselijke kunnen de grote bijdrage levert tot de stijging van de produktiviteit. De invloed van de uitvoerende arbeid op de stijging van de produktiviteit is daarentegen, over een iets langere termijn gezien, te verwaarlozen. De vooruitgang van de menselijke kennis, die binnen het bedrijf vooral wordt ervaren als een kwalitatieve verbetering van de produktiefactor arbeid, is dus de belangrijkste oorzaak van de stijging van de produktiviteit. Deze factor wordt binnen het bedrijf gedragen door de categorie van hogere functionarissen.

Meende Karl Marx dat de produktiviteit uitsluitend als een meerwaarde valt te zien, die wordt voortgebracht door de menselijke arbeid, de analyse van de achtergronden van de produktiviteitsstijging voert tot de niet in belangrijke mate afwijkende conclusie, dat een zeer groot deel van de stijging van de produktiviteit terug is te voeren tot een aspect van de menselijke arbeid, nl. de vooruitgang van menselijke kennis die wordt verwerkt in de kwalitatieve verbetering van de arbeid.

De vraag of een nivellering van het inkomen ten nadele van de dragers van de kwalitatief hogere arbeid, dat zijn de vergroters van de nationale koek, een goede zaak is, is hiermede evenwel niet beantwoord. Wel is duidelijk dat hier de mogelijkheid voor een aantasting van de produktiviteitsgroei en daarmee van de bedrijfsrendementen, aanwezig is.

Samenvattend kan dus worden gezegd, dat zowel de herverdeling van het nationale inkomen over arbeid en andere inkomsten, als de herverdeling van het arbeidsinkomen over de categorieën hogere en lagere functionarissen belangrijke gevolgen kan hebben voor de groei en de werkgelegenheid, dat is voor de bedrijvigheid. Zijlstra wees er in de Jaarvergadering van de Bank voor Internationale Betalingen in juni 1970 reeds op, dat de tendentie dat de loonstijgingen jaar in jaar uit de produktiviteitstoename in belangrijke mate te boven gaan, uiteindelijk moet leiden tot een zodanige aantasting van de winstmarges van het bedrijfsleven dat een recessie onontkoombaar wordt. Een dusdanige recessie zou dan een nieuw naoorlogs fenomeen zijn 2).

De herverdeling van inkomen leidt tot inflatie

De inkomens-herverdelings-tendensen, die enerzijds de arbeidsinkomensquote aantasten en anderzijds de toekomstige produktiviteitsstijging in gevaar brengen, leiden tot een vermindering van de winsten van de bedrijven en daarmee van de rendementen van de investeringen. Hierdoor worden, theoretisch gezien, groei en werkgelegenheid in gevaar gebracht. Op de korte termijn lijkt dit gevaar thans evenwel nog niet aanwezig. Immers, uit het *Centraal Economisch Plan 1973* blijkt dat de bruto-investeringen in bedrijven weer zullen stijgen en wel met 8,5%, nadat zij in 1971 en 1972 ten opzichte van het voorafgaande jaar resp. met 0,5 en 8% waren gedaald.

Een eerste gevolg van de beide vormen van herverdeling van het nationale inkomen is dat de besparingen worden gedrukt, waardoor op zichzelf reeds bepaalde inflatoire tendensen kunnen ontstaan.

De stijgende personeelskosten als gevolg van de herverdelingsdrang van de vakbonden leiden voor de overheid

tot het dilemma: of de prijzen te laten stijgen door het toelaten van een expansieve monetaire politiek of een zekere mate van recessie, met daaraan onvermijdelijk verbonden een stijging van het werkloosheidspercentage, te accepteren. Werkloosheid is altijd een hoge prijs voor een stabiel prijspeil, terwijl ook een politiek van monetaire restrictie de groei van het nationale inkomen zal doen verminderen. Als gevolg van deze overwegingen is de loonstijging de facto een autonome inflatiebron geworden, die niet meer met monetaire en begrotingspolitiek kan worden bedwongen; de enige mogelijkheid is haar rechtstreeks te bestrijden.

De bovengenoemde twee herverdelingstendensen bedreigen het rendement van de investeringen in de bedrijven. De situatie is evenwel, als gevolg van het tevens expanderende monetaire systeem, nog niet in een recessie uitgedomd. Gevolg is wel dat de prijzen stijgen, de vraag naar de producten op peil blijft en zelfs toeneemt en dat de industriële activiteiten worden gestimuleerd. Door deze ontwikkeling worden extra winsten gemaakt, welke in feite de verliezen, ontstaan door de opdringende krachten tot inkomensherverdeling, in ieder geval gedeeltelijk compenseren. Zou evenwel op dit moment de inflatie plotseling kunnen worden gestopt, dan zullen, als gevolg van de herverdelingstendensen in onze maatschappij, de industriële rendementen plotseling sterk dalen.

Het bedrijfsleven kan daarom, zolang de heersende herverdelingsdruk doorgaat, de inflatie niet missen. Daarmede is de inflatie een institutionele bondgenoot van het bedrijfsleven geworden.

Toch werpt het Verbond van Nederlandse Ondernemingen zich op als grote bestrijder van de inflatie en schreef daarover in een open brief aan de kabinetsinformatuur Dr. Ruppert 3):

„De schadelijke gevolgen van de voortgaande inflatie worden steeds duidelijker en op steeds breder vlak merkbaar. Het is allang niet meer zo, dat alleen bepaalde kleinere groepen in de samenleving — zoals mensen met min of meer vaste inkomens — door de inflatie worden getroffen”.

Dan volgt een opsomming:

- a. de beleidsruimte van de overheid wordt door de sterke inflatie ernstig aangetast;
- b. daarnaast ontstaan er ook in de particuliere sector ernstige economische en sociale spanningen, doordat de mogelijkheden zich te beschermen tegen de inflatie voor verschillende groepen op verschillende momenten sterk uiteen lopen;
- c. belangrijke sociale hervormingen dreigen te stranden;
- d. de permanente druk op de rendementen van het bedrijfsleven vormt een toenemende bedreiging van de economische groei en de werkgelegenheid in de toekomst.

In wezen gaat het hier niet over de bestrijding van de inflatie, doch over het terugdringen van de in punt d. genoemde potentiële aanleiding tot een recessie: een stijging van de personeelskosten die de toename van de arbeidsproduktiviteit te boven gaat. Immers, over de bevoordeling van de schuldenaar ten nadele van de schuldeiser en over de aantasting van het inkomen van rentetrekken en gepensioneerden maakt, in een wereld die vol is van eisen tot herverdeling van inkomen en bezit, niemand zich werkelijk nog erg druk. Dat de overheid, als grootste werkgever met niet bijzonder grote mogelijkheden tot verhoging van de arbeidsproduktiviteit, erg kwetsbaar is ten aanzien van loonstijgingen is ook een duidelijke zaak.

Het bedrijfsleven is evenwel bepaald niet afkerig van enige inflatie. Het bieden van weerstand aan verhogingen van personeelskosten, die herhaaldelijk de toename van de arbeidsproduktiviteit te boven gaan, is echter een levensnoodzaak. Bij de bestrijding van de excessieve loonsverho-

2) Zie *Intermediair*, 18 september 1970.

3) Bijlage bij het weekblad *Onderneming*, 5 januari 1973.

gingen en vooral ook van de consequenties daarvan, is evenwel enige inflatie, zolang de drang tot herverdeling van inkomen voortduurt, welkom; dat betekent dat de inflatie een institutionele functie heeft gekregen.

Wij zijn zo langzamerhand wel vertrouwd met het feit, dat loonsverhogingen in de buurt van de produktiviteitsstijging moeten liggen. Het is evenwel een uitgangspunt dat in het recente verleden helemaal niet zo vanzelfsprekend was. Zo merkte Drees Jr. in een Preadvies voor de Vereniging voor Staatshuishoudkunde in 1957 nog op, dat loonsverhogingen worden veroorzaakt door devaluaties, excessieve vraag of produktiviteitsstijging. „Hoofdoorzaak van loonsverhogingen in Nederland sinds de oorlog zijn derhalve devaluatie en excessieve vraag” 4).

Andere institutionele oorzaken van inflatie

Vastgesteld werd dat de drang tot verhoging van de arbeidsinkomensquote en tot herverdeling van arbeidsinkomen tussen hogere en lagere functionarissen het bedrijfsleven onder grote druk zet en tot inflatie leidt. De inflatie levert de bedrijven evenwel ook weer een sterke stimulans en een mogelijkheid tot afwenteling van gestegen kosten en is daardoor tot een institutionele bondgenoot geworden. Er is nog een aantal nieuwe institutionele verschijnselen dat de inflatie thans een sterk permanent karakter doet geven.

Het VNO noemt in dit verband zeer terecht de sterke toename van de lasten van de sociale verzekeringen 3). De stijging van de sociale premies sinds 1960 is zeer aanzienlijk, zoals uit tabel 3 blijkt. Een belangrijk deel van de premiestijgingen komt voor rekening van zgn. autonome stijgingen en is geen gevolg van beleidswijzigingen en het feit dat de personeelskosten de laatste jaren de neiging hebben sterker toe te nemen dan de arbeidsproductiviteit wordt gedeeltelijk door de sociale premies veroorzaakt. Ook hier ligt dus een permanente bron van inflatie.

Op zichzelf bestaat hier een paradox. De sociale wetten zijn tot stand gekomen met het oogmerk de grote massa van de gehele bevolking te vrijwaren tegen materiële risico's, waarbij ons sociale systeem van meet af aan belangrijke herverdelings-elementen heeft bevat. Dat wil zeggen, een herverdeling van economisch sterken naar economisch zwakken. Nu vormen deze zelfde sociale wetten een oorzaak van de inflatie, die leidt tot bezits- en inkomensoverdrachten van economisch zwakken naar economisch sterken. Politiek is het moeilijk hiertegen iets te doen; de sociale verzekering heeft, juist door de belangrijke herverdelings-elementen, namelijk de neiging uit de hand te lopen door een voortdurende aandring tot uitbreiding en een onoverkomelijke weerstand tegen inkrimping.

Tabel 3. De stijging van de druk van sociale premies

	1960	1972
Sociale premies in % van nationaal inkomen	8,9	17,2
Sociale premies in % van premieplichtig loon	24,4	40,4

Een derde institutionele oorzaak van de inflatie is gelegen in het feit dat in de industrie de primaire loononderhandelingen worden gevoerd en de trend wordt bepaald die wordt gevolgd door de overige sectoren van onze maatschappij, met name door de dienstensector en de overheid. Nu is het een feit, dat de stijging van de arbeidproductiviteit, die in de industrie kan worden verwerkelijkt, aanzienlijk meer bedraagt dan die welke mogelijk is in de sector diensten en bij de overheid. Toch groeien de diensten en de overheid veel sterker dan de goederen producerende delen van onze maatschappij en wel zo, dat zij thans meer dan de helft van het nationale inkomen en van de totale werkgelegenheid voor hun rekening nemen, zoals uit tabel 4 blijkt.

Dit betekent dat de arbeidproductiviteitsstijging, welke

Tabel 4. Aandeel van nijverheid, landbouw en visserij en van diensten en overheid in de totale werkgelegenheid en in het netto-nationaal inkomen tegen factorprijzen (Bron CBS)

	Werkgelegenheid		Netto-nationaal inkomen	
	nijverheid/ landbouw	diensten overheid	nijverheid landbouw	diensten overheid
1960	51%	49%	53%	47%
1965	50%	50%	49%	51%
1967	48%	52%	49%	51%
1969	47%	53%	47%	53%
1971	43% a)	57% a)	46%	54%

a) voorlopige cijfers

mogelijk is voor een steeds kleiner wordend deel van de werkenden in Nederland, maatgevend is voor allen. De loonsstijgingen in de dienstensector en bij de overheid trekken zich op aan dat wat toelaatbaar is in de nijverheid. Het gevolg is dat de loonsverhogingen toch meer gaan bedragen dan de produktiviteitsstijging de facto voor alle werkenden bedraagt. Hierdoor stijgen de prijzen voor diensten meer dan voor produkten van de nijverheid waardoor de toegevoegde waarde van deze sector sterker stijgt en het toch nog lijkt alsof de produktiviteit redelijk is toegenomen.

Een vierde oorzaak voor het permanent geworden karakter van de inflatie is gelegen in het institutionaliseren van de afwenteling van de gevolgen van de inflatie. Dit is eigenlijk een aspect van het eerste door ons genoemde punt, namelijk dat het bedrijfsleven niet tegen inflatie is omdat het mogelijkheden schept de gevolgen van de herverdelingsdrang van de vakbonden af te wentelen.

In de laatste jaren is loonindexering in collectieve arbeidsovereenkomsten een normale zaak geworden. Op deze wijze geven de werknemers voor de tweede maal de zwarte piet aan de werkgevers. De eerste maal geschiedt dit als de oorspronkelijke eis tot loonsverhoging wordt gesteld, daarna weer als de gevolgen van deze eis zichtbaar worden in stijgende prijzen. Toch is deze vorm van afwenteling begrijpelijk en acceptabel.

Minder verantwoord lijkt ons de gewoonte tot afwenteling welke de laatste jaren tot uitdrukking komt in de huurcontracten voor onroerend goed. Zeer algemeen wordt thans overeengekomen dat de huurprijs jaarlijks zal stijgen met een percentage dat gelijk is aan de toename van de kosten van levensonderhoud, zoals dit door het CBS wordt berekend. Hier ligt een mogelijkheid van de inflatie te profiteren ten koste van economisch zwakken: u koopt een aantrekkelijk bedrijfspand en neemt bijv. bij een Pensioenfonds een 75%-hypotheek op het pand. Vervolgens verhuurt u het gebouw tegen „kostprijs” aan een middenstander, die onvoldoende bedrijfskapitaal heeft om het pand zelf te kopen, doch met toevoeging van de index-van-kosten-van-levensonderhoudclausule. Jaarlijks ontvangt u dan een inkomensstijging ter grootte van de huurwaarde van het pand maal de inflatiefactor, terwijl uw geïnvesteerd vermogen ook nog eens toeneemt met globaal vier maal de inflatiefactor. Is de belangstelling van buitenlanders voor ons onroerend goed aan deze aantrekkelijke afwentelingsmogelijkheid toe te schrijven?

Zo zal iedereen die zich tegen de gevolgen van inflatie kan beschermen of daar zelfs nog profijt van kan trekken niet meer tot de serieuze inflatie-bestrijders kunnen worden gerekend.

Belangrijk is ook het geloof in de noodzaak van de bestrijding van de inflatie dat de mensen hebben. Is dat geloof niet of onvoldoende aanwezig, dan is er nauwelijks enig resultaat van de bestrijdingsmaatregelen te verwachten. Betwijfeld moet worden of met name ook in vakbondskringen de wil tot een indamming van de inflatie wel vol-

4) W. Drees Jr., *Inflatiebestrijding, wenselijkheid en mogelijkheid*, Preadvies voor de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde, 1957, blz. 4.

doende aanwezig is. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat in deze kringen in sterke mate een gedachte leeft die is gebaseerd op de Keynesiaanse redenering, dat additionele geldinkomens de vraag, de produktie en dus de welvaart omhoog zullen stuwten. Men weet wel dat door oppomping der geldinkomens, bij volledige werkgelegenheid, de reële inkomens niet toenemen, doch men wil het risico niet lopen van de ervaringen opgedaan in het verleden, dat een gebreke aan vraag tot armoede en verval leidt of dat de arbeiders met minder genoegen zullen nemen dan werkelijk noodzakelijk is. Voor de eigen groep wordt het zekere voor het onzekere genomen, waarbij een zekere mate van inflatie doelbewust wordt geaccepteerd.

Tenslotte ligt een belangrijke institutionele oorzaak van de permanente inflatie in het economisch groter wordende Europa. Hierdoor wordt veel meer inflatie geïmporteerd dan in het verleden het geval was, terwijl tegelijkertijd een aantal bestrijdingsmiddelen (bijv. importrestricties) is weggefallen. De inflatiepolitiek is daarbij nog te veel een nationale aanpak om werkelijk effectief tegen het reusachtige probleem te kunnen optreden.

Conclusie

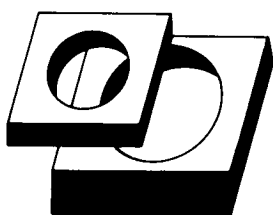
De huidige permanente inflatie is niet meer het gevolg van enige incidentele oorzaken, die met monetaire of budgettaire middelen kunnen worden bestreden, doch is veeleer het

resultaat van een aantal ontwikkelingen, dat zo institutioneel is geworden, dat zij een belangrijke, voortdurende en niet gemakkelijk te voorkomen achtergrondoorzaak voor de voortdurende inflatie vormt. Daarbij heeft een groot aantal economische subjecten belang bij het voortduren van de inflatie gekregen, terwijl het publiek bij de op dit moment heersende geesteshouding een herverdeling van inkomsten en bezit binnen zekere grenzen wel aanvaardbaar acht.

Een werkelijk effectieve bestrijding van de inflatie lijkt dan ook zeer moeilijk te zijn geworden en wij zullen er mede vertrouwd moeten geraken, dat een zekere mate van inflatie in de komende decennia zal blijven bestaan.

Praktisch alle groepen hebben ook wel een bepaalde, veelal gebrekkige, vorm van bescherming gevonden. Uitzondering hierop vormen de niet-waardevaste pensioenen e.d. Als vastgesteld is dat inflatie in de komende jaren praktisch onvermijdelijk is, dan is het eigenlijk moreel niet meer aanvaardbaar dat deelnemers in pensioenfondsen jaarlijks relatief grote bedragen — moeten — besparen voor een oudedags-voorziening terwijl reeds vaststaat, dat van deze gelden t.z.t. effectief slechts een fractie zal zijn overgebleven. De rest van de besparingen is verloren gegaan; bijv. via niet-waardevaste hypotheekovergeheveling naar de beleggers in onroerend goed. Het bestaande niet-waardevaste pensioen is niet meer acceptabel in deze tijd en dat betekent, dat er nieuwe vormen voor de pensioenverzekering zullen moeten worden ontwikkeld.

A. Wassink

Toets op taak

Ambtemiddenstandenaar

DRS. R. M. DE HAAN

Nieuwe taak

Langzamerhand tuiten onze oren van de klaagzangen die gemeentebestuurders aanheffen over hun „in de knel” of, iets onvriendelijker, „in de tang” zitten. De regering, zegt men, zadelt het plaatselijk bestuur op met allerlei taken, maar houdt de hand op de beurs. Trouwens, het behartigen van traditionele verantwoordelijkheden eist door de maatschappelijke ontwikkeling al een steeds groter krachtinspanning. Het laat zich denken dat in een dergelijk klimaat eventuele voorstellen voor de ontplooiing van geheel nieuwe gemeentelijke activiteiten niet bijzonder zullen gedijen. Toch is er redelijkerwijs geen enkel motief om dergelijke plannen al op voorhand af te wijzen. Het is immers onjuist om bij de prioriteitenstelling het anciënniteitscriterium te hanteren.

De observatie van Prof. Mr. Dr. A. F. H. C. Schrijvers, dat de ambachtsman

schaarser wordt, dat nu al vele niet eens zo heel kleine dorpen het moeten stellen zonder kapper, schoenmaker of rijwielhersteller en zijn suggestie om eens te gaan denken over het aanstellen van gemeentelijke functionarissen die dergelijke voor het leefmilieu waardevolle dienstverlening kunnen overnemen, verdienen daarom serieuze bestudering. De Tilburgse hoogleraar bracht deze problematiek ter sprake tijdens een vergadering van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf die op 20 juni werd gehouden en gewijd was aan de bespreking van een rapport over de continuïteit van de ondernemingen.

Zonder de pretentie in deze rubriek een volledige analyse te geven, zullen nu enkele kanttekeningen bij de nog vage ideeën van Prof. Schrijvers worden geplaatst. Aan zijn hard-op-denken is door de pers namelijk een onverwacht grote nagalm bezorgd. In dit stukje hoeft gelukkig over de cijfers niet ge-

twist te worden. Het gaat enkel en alleen om de vraag hoe het gaan ontbreken van bepaalde dienstverlening aan de consument, vooral op het platteland, moet worden beoordeeld en wat de gemeenten daaraan moeten doen.

Achtergronden

De beoordeling zal moeten aansluiten op een deugdelijke verklaring van het waargenomen verschijnsel. En men mag daarbij niet aan de oppervlakte blijven: vooral de dieper liggende oorzaken moeten worden opgespoord. Verdwijnt het ambacht omdat de consument minder belangstelling heeft voor deze steeds duurder wordende dienstverlening? Moet de overheid bepaalde marktonvolkomenheden repareren? Of ziet deze zich geconfronteerd met een maatschappelijke ontwikkeling waarvan de gevolgen, onafhankelijk van de vraag

hoe de gemiddelde consument daarover denkt, moeten worden voorkomen?

Het is duidelijk dat produktiviteitsstijging in het ambacht vaak schaalvergroting zal eisen. Maar in sommige sectoren is zelfs deze weg vrijwel afgesloten. De kapper zal — als hij een redelijk meegroeïend inkomen wil behalen — relatief steeds duurder moeten worden. Hetgeen er echter toe leidt dat een groeiend deel van de cliëntèle zelf naar schaar, kwast en mes grijpt. Ook de mode speelt bij de teruggang van het aantal klanten een rol. Nieuwe distributiefenomenen als cash-and-carry of makro-bedrijven trekken mobiele consumenten en verminderen de afzet van juist de best lopende artikelen in bedrijfjes die niet zelden verkoop en reparatie of dienstverlening combineren. De stijgende welvaart biedt aan de consument in bepaalde branches niet alleen de mogelijkheid om hogere prijzen te betalen, maar ook om naar vroeger onbereikbare substituten uit te wijken. Voor schoenmakers houdt dit in dat het publiek liever nieuw schoeisel aanschaft dan veel geld aan reparaties te spenderen. Ook het modeverschijnsel speelt hier weer volop mee. Gelukkig zijn er sinds kort ook tekenen van groeiend verzet tegen de „wegwerpmatenschap”.

Het bovenstaande moet voorzichtig worden geïnterpreteerd. Er is behoefte aan meer nuancering. De marktverhoudingen zijn plaatselijk en per branche verschillend; bovendien is het gevaarlijk te spreken over „de” consument, die mobiel of welvarend zou zijn. Sommige bevolkingsgroepen zullen nauwelijks, andere zeer sterk worden geconfronteerd met veranderingen in het leefmilieu. Dat er al heel lang geen kleermakers meer op het platteland werken, vindt bijvoorbeeld niemand erg. Wie zich maatkleding kan veroorloven, heeft geen moeite met het overbruggen van een wat grotere afstand. Maar AOW-ers moeten zich toch in eigen omgeving behoorlijk kunnen laten knippen.

Behoud leefmilieu

Prof. Schrijvers heeft een vergelijking getrokken met de spreiding van welzijnsvoorzieningen die tegenwoordig voor een goed leefmilieu noodzakelijk worden geacht, zoals dorpshuizen, zwembaden en balletvoorstellingen, geconstateerd dat de gemeentelijke overheid zich daar toenemende financiële offers voor getroost en zich afgevraagd of het in standhouden van ambachtelijke dienstverlening niet in dat schema zou passen. Woorden als welzijn en leefmilieu zijn in economisch opzicht nogal vaag. Zij laten daarom inderdaad alle ruimte voor deze opvatting. Maar hoe zou deze gezondheidszorg kunnen worden opgezet en wat zouden de gevolgen ervan zijn?

In de eerste plaats valt te overwegen om een dienstverlener die wil gaan sluiten of die er overdenkt zich te vestigen door subsidie aan een voor hem voldoende aantrekkelijk inkomen te helpen. (Er zijn al gemeenten die zich bijzondere inspanningen getroosten om een arts of tandarts tot vestiging te bewegen). Een ander idee is, om de bedreigde zelfstandige in gemeentelijke dienst te nemen. Men ontloopt dan allerlei problemen die aan de vaststelling van inkomenstoelagen vastzitten. In beide gevallen vraagt het probleem van de prijsvaststelling om een nieuwe oplossing. Blijft de prijs hoog, dan worden er maar weinig consumenten door geholpen en bereikt men waarschijnlijk zijn doel niet. Anderzijds brengt een lage prijs hoge lasten voor het budget mee en wordt een overmatig gebruik aangemoedigd. Misschien kan het best worden geprobeerd om de prijzen aan te passen aan die van nog zelfstandig opererende bedrijfjes elders. Maar daarover zal steeds weer een politieke discussie ontstaan.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

Consequenties

Te verwachten zijn allerlei soms grappige, soms zorgelijke ontwikkelingen. De subsidiëring of socialisering in de periferie houdt bedrijfjes in stand, waarvan anders een deel van het debiet zou toevloeien aan de minder marginale, meer centraal gelegen en onafhankelijke vestigingen. Deze komen door het wegvallen van de sanering misschien in moeilijkheden. Nog afgezien van het feit dat zij ook rechtstreeks klanten kunnen verliezen aan het platteland, als men daar met lage prijzen zou gaan concurreren. Dan krijgen thans nog goedlopende zaakjes ook hulp nodig! De *olievlekwerking* is zeer karakteristiek voor subsidies.

In verband met de algemene strijd om de consumentengulden staat het vast dat nu nog onbekende bedrijfssectoren door de herallocatie zullen worden teruggedrongen of belemmerd in hun groei. Soms zal het effect vrij direct zijn: wanneer het verzolen van schoenen toeneemt, kan en zal de produktie of import van nieuw schoeisel afnemen. Op andere delen van het bedrijfsleven wordt een meer diffuse invloed uitgeoefend. De verschuivingen zullen vrijwel steeds neerkomen op een doorbreking van het principe der soevereine consument. Merkwaardig genoeg in deze tijd van democratisering is dat beginsel thans echter wat in diskrediet geraakt. En als men dan nog meent dat

de diensten die het ambacht aan de consument bewijst waarschijnlijk minder voor het milieu schadelijke neveneffecten teweeg brengen dan de overige produktiesectoren, blijft van de allocatietegenwerking niet veel over.

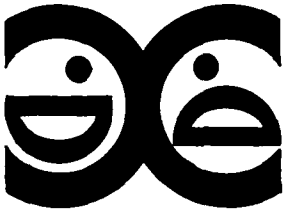
Het is te verwachten dat — net als in de gezondheidszorg — zich bepaalde verschillen in de dienstverlening zullen gaan aftekenen tussen de sociale en de vrije sector. Vrije kappers zullen bijv. een afspraakstelsel gaan hanteren terwijl de gemeentekappers met overvolle wachtkamers komen te zitten. In de gemeentesalons zal men ook minder wensen over het model kunnen kenbaar maken en anderzijds geen cosmetica opgedrongen krijgen. Gemeentelijke schoenherstellers moeten zich tot rubberzolen beperken en alleen bij de vrije fietsmaker kan een versnellingsnaaf worden vervangen.

Ook zullen na korte tijd gedifferentieerde tarieven worden ingevoerd, bijv. door een 65+-kaart te verlangen voor goedkoop of kosteloos knippen. Na enige tijd zal blijken dat de gemeentefietsmaker het meeste werk heeft aan de ingewikkelde vervoermiddelen van de meer welgestelden. Er komen dan pleidooien in de gemeenteraad om de subsidie die dat kost op een of andere manier weer af te romen. De mogelijkheden voor allerlei ingewikkelde regelingen zijn legio, hetgeen de thans schrijnende werkloosheid onder de kantoorbedienden enigszins zal verlichten. . . .

Er wordt nauwelijks een nieuwe stap gezet, als de gemeentelijke overheid vervolgens in de detailhandel penetreert. Dat een gemeentelijk garagebedrijf ook een pompstation met redelijke prijzen omvat, ligt voor de hand, dat de gemeenteslagerij wordt voorzien van een automatiek, vervolgens uitgebouwd naar een snackbar of zelfs een gemeenterestaurant, is niet minder logisch — de afwezigheid van een horcabedrijf zal altijd wel door een groep gemeentenaren als een tekort in het leefmilieu worden beschouwd. Misschien heeft het toch zin om eens duidelijk af te spreken wat dat leefmilieu eigenlijk is, wie de tekorten daarin met behulp van welke criteria zal constateren en wegwerken.

Financiering

Het lijkt misschien voor de hand te liggen dat de gemeenteraad zich hiermee belast. Wie is beter dan dat gezelschap bekend met de plaatselijke omstandigheden? De moeilijkheden die zich thans voordoen bij de planning van winkelcentra in nieuwe wijken — die ook zelfstandigen in andere gemeenten raakt — laten zien dat het minder simpel ligt. Ook in verband met de financiering van de voorzieningen zouden besluis-

Vakbeweging en ideologie

DR. A. PEPER

De inkomensnivellering zal de komende jaren een „vast nummer” zijn bij onderhandelingen over collectieve arbeidsovereenkomsten, in programma's van politieke partijen en in de publieke discussie. In dat opzicht kan men zonder meer van een succes spreken voor de metaalbonden, die daarvoor overigens twee maanden hebben moeten staken. Eigenlijk gek, want er zullen toch maar weinig mensen zijn die het een redelijke zaak vinden om maar te blijven voortgaan op de weg van de procentuele loonen salarisverbeteringen. Ondanks de progressie in de belasting, worden de verschillen groter. Een vluchtige blik op de salarisschalen voor ambtenaren leert dat de verhoudingen toch wel een beetje zoek zijn. Prof. Heertje heeft — naar mijn opvatting terecht — al enige tijd geleden gewezen op het feit dat de topsalarissen in het onderwijs (hoogleraren, lectoren) wel eens een pas op de plaats zouden mogen maken. Het is toch te dwaas dat we onze onderwijzers op een niveau „inschalen”, waarvan geen enkele stimulans uitgaat om onderwijzer te blijven. Daaruit spreekt een maatschappelijke onderwaardering van dit werk, die funeste gevolgen heeft voor de kwaliteit van het onderwijs.

Uit de metaalstaking is wel weer gebleken dat een op zichzelf redelijke zaak met harde middelen tot een begin van een oplossing moet worden gebracht. Het is trouwens opvallend hoe snel de combinatie van nominale en procentuele inkomensverbetering in andere bedrijfstakken wordt overgenomen.

Men begint het normaal te vinden, terwijl een paar maanden geleden vele groeperingen op hoge toon verklaarden dit systeem niet te accepteren. Het is, als bekend, niet gemakkelijk gegaan. De metaalstaking evenaart — gemeten aan bijv. het aantal verloren werkdagen — het jaar 1946, dat tot nu toe het onrustigste naoorlogse jaar was. Hoe de spanningen in de arbeidsverhoudingen de laatste 5 jaar zijn opgelopen, laat zich eenvoudig aflezen uit onderstaande gegevens. Te beginnen met het jaar 1968 — startjaar van de vrije loonpolitiek — is er een stijging van de arbeidsconflicten vast te stellen.

bepaling van de arbeidsvoorwaarden. De gezamenlijke vakbeweging maakt zich enigszins los van de verzuilde kaders, van de bevriende politieke partijen door zelf toetsingscriteria voor het eigen handelen en voor de beoordeling van het handelen van anderen te introduceren, zoals bijv. het actieprogramma (1971-1975) voor de middellange termijn, de nota's arbeidsvoorwaardenbeleid 1973 en 1974. Door deze opstelling is het mogelijk geworden dat er een vrij hechte samenwerking tussen de drie vakcentrales is ontstaan. Het NVV heeft zijn democratisch-socialistische basis formeel verlaten door zijn

	Werkstakingen 1)					
	1968	1969	1970	1971	1972	1973 a)
Aantal verloren werkdagen (x 1.000)	13,7	21,7	262,8	96,8	134,8	590,0

a) de eerste vier maanden van dat jaar.

Men zou de ontwikkelingen van de laatste jaren in verband kunnen brengen met de ideologische verschuivingen binnen de vakbeweging. Dat is trouwens maar één factor. Maar daarnaar kijkend, zou men kunnen stellen dat er tegelijk een tweetal processen in de ideologische sfeer aan de gang zijn, t.w. een *ontideologisering* en een *herideologisering*. De ontideologisering heeft betrekking op het loslaten van de traditionele levensbeschouwelijke loyaliteiten. Daarvoor in de plaats komt een pragmatische, zakelijke en daardoor ook hardere opstelling in de strijd om de

grondslag te kiezen in de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens 2). Katholieke bonden hechten steeds minder aan het woord katholiek in hun naamgeving 3). Het NVV stelt in

1) Deze tabel is samengesteld op basis van het *Statistisch Zakboek 72*, 's-Gravenhage, 1972, blz. 85, *De Volkskrant*, 9 juni 1973 en door mij ingewonnen informatie bij het CBS.

2) *Informatie- en Documentatiebulletin van de SER* (hieronder af te korten met: *SERdoc*), 18 september, 1969.

3) *SERdoc*, 16 oktober, 1969; P. J. A. ter Hoeven (red.), *Breukvlakken in het arbeidsbestel*, Alphen aan den Rijn, 1972, blz. 171-172.

singen van de gemeenteraad wellicht toch niet voldoen. Het geld zal in hoofdzaak uit het Gemeentefonds moeten komen. Thans ontvangen de centrumgemeenten extra bedragen, om de kosten te bestrijden van voorzieningen die, zoals scholen, voor een hele streek nut afwerpen. Bij realisering van het plan-Schrijvers zal een sleutel nodig worden die juist de perifere gemeenten aan meer geld helpt om eigen ambachtsbedrijfs in stand te houden. (Misschien is dan het goede ogenblik aangebroken om

beide verfijningen tegen elkaar weg te strepen). Hoe men het allemaal ook keert of wendt, de extra middelen die het in stand houden van onrendabele bedrijvigheid kost, moeten worden opgebracht door de consument zelf via de belastingaanslagen die hij van rijk en/of gemeente ontvangt.

Prof. Schrijvers heeft een complexe en bovendien gevoelig liggende materie aangeroerd. Zijn suggestie is te meer opmerkelijk, omdat men in middenstandskringen de activiteiten die over-

heden in concurrentie met ondernemers bedrijven, niet pleegt toe te juichen. Als gemeenten de gewezen weg gaan bewandelen, zou een bijzonder ingrijpende beslissing zijn genomen. Zolang de lagere overheid zijn taak bij de verschaffing van collectieve goederen door gebrek aan middelen nog niet naar behoren kan vervullen, lijkt terughoudendheid met het op zich nemen van wel wat minder duidelijke verplichtingen geboden.

R. M. de Haan

1971 het lidmaatschap weer open voor leden van de CPN, daarmee besluiten uit 1956 en 1960 weer ongedaan makend 4). Het CNV hecht nog steeds het meest aan de eigen identiteit en verlangzaamt door zijn opstelling het integratieproces tussen de vakcentrales (streven naar een federatie).

Daarnaast vindt er herideologisering plaats, maar dan op nieuwe principes. Centraal daarbij staat een kritische inhoudelijke analyse van de huidige maatschappelijke orde. Stromingen in de vakbeweging die zich daartoe voelen aangetrokken, zijn van mening dat de vakbeweging zich met de totale maatschappelijke problematiek moet bezighouden (de positie van Groenevelt in het conflict met ter Heide). De vakbeweging hoort zich actief op te stellen in de politiek; zij moet in die visie weer *beweging* worden, gericht op maatschappijverandering in egalitaire zin. De maatschappijkritische stromingen hebben duidelijk — zij het nog bescheiden — invloed gehad op het denken over doelstellingen en strategie van de vakbeweging. Met die maatschappijkritische stromingen bedoel ik dan niet in de eerste plaats het type gelovige marxisten (of wat daarvoor doorgaat), dat men vooral kan aantreffen in de traditioneel nogal gesloten denkcircuits van bijbels geïnspireerde universiteiten in plaatsen als Amsterdam (VU), Nijmegen en Tilburg. Het zijn met name de stromingen die een streven naar maatschappijveranderingen in egalitaire zin combineren met een rationele analyse van maatschappelijke mogelijkheden en feiten, die van invloed zijn geweest. Deze hebben ook sterke wortels in de vakbeweging. Daarom heeft het algemene radicaliseringsproces ook daar kunnen aanslaan. Enkele aanwijzingen.

Een delegatie van de Nederlandse vakbeweging schrijft in 1970 — na een bezoek aan Joegoslavië — een brochure (*Baas in eigen bedrijf*) waarin met veel waardering en bewondering wordt gesproken over het Joegoslavische experiment met arbeiderszelfbestuur 5). Men acht het wenselijk dat in Nederland verder in die richting wordt gedacht. In hetzelfde jaar ontstaat de Werkgroep voor een Maatschappijkritische Vakbeweging — nu bestaande uit ongeveer 400 vakbondsbestuurders, kaderleden, „gewone” leden en enkele wetenschappers —, die uitspreekt dat de vakbeweging zich anti-kapitalistisch moet opstellen, haar eigen structuur moet democratiseren en dient te streven naar arbeiderszelfbestuur 6). De Industriebond NVV — de meest radicale bond in Nederland — spreekt zich op zijn congres in april 1971 uit voor een anti-kapitalistisch beleid, waarin doeltreffende belangenbehartiging dient te worden gecombineerd met bewustmaking van de noodzaak het kapitalisme te vervangen door het socialisme met

arbeiderszelfbestuur. Radicale gedachten leven niet alleen in socialistische kring. Interessant is bijv. dat de katholieke vakbeweging de afgelopen jaren sterk is geradicaliseerd. De katholieke bond van vervoerspersoneel spreekt zich uit voor een andere maatschappijstructuur 7), terwijl de katholieke bouwbond ingrijpende maatschappelijke hervormingen in zijn vaandel heeft geschreven. Een andere katholieke bond (AVG) bepleit het terugtreden uit de op samenwerking gerichte instellingen (SER, Stichting van de Arbeid) 8). Zelfs het CNV komt tot de erkenning dat het stakingsmiddel — vroeger als doodzonde beschouwd — als uiterste middel gehanteerd mag worden 9). Enkele bonden hebben bij de laatste twee parlementsverkiezingen (1971 en 1972) hun leden opgeroepen op de progressieve partijen te stemmen, het zgn. *stemadvies*. De radicale Werkgroep voor een Maatschappijkritische Vakbeweging publiceert in 1973 een rapport (*Baas in eigen bond*) 10), waarin wordt gepleit voor verkiezing in plaats van benoeming van vakbondsbestuurders.

Het zou onjuist zijn deze onmiskenbare radicaliseringstendens even sterk

van toepassing te verklaren op alle vakbonden. Zij is het sterkst in de socialistische en katholieke vakbeweging, het geringst in de protestantse hoek. Zij is het sterkst bij de metaal- en bouwvakarbeiders, het geringst bij het kantoorpersoneel en de ambtenaren. Het is nog eenszins zo dat al van een enigszins samenhangende visie (en strategie) kan worden gesproken. Dat is ook geen geringe opgave, gezien de differentiaties in het ledenbestand (naar beroep, levensbeschouwing, e.d.) en allerlei andere sociologische en economische randvoorwaarden waarbinnen de vakbeweging moet opereren. Het vraagstuk van de inkomensnivellering heeft echter wel aangetoond, dat de vakbeweging zich met enige nadruk wil bezighouden met vraagstukken van een bredere maatschappelijke strekking dan de jaarlijkse loonsverhogingen.

Bram Peper

- 4) *SERdoc*, 17 november, 1971.
- 5) *SERdoc*, 4 juni, 1970.
- 6) *SERdoc*, 15 oktober, 1970.
- 7) *SERdoc*, 3 november, 1971.
- 8) *SERdoc*, 3 december, 1970.
- 9) *SERdoc*, 10 juli, 1969.
- 10) *SERdoc*, 18 april, 1973.

Boeken nieuws

Antony Churchill: Road user charges in Central-America. World Bank Staff occasional paper, nr. 15. John Hopkins University Press, Baltimore, 176 blz.

De Wereldbank geeft de serie World Bank Staff occasional papers uit om haar onderzoeken in ontwikkelingslanden, in het kader van de projecten welke zij daar uitvoert, een bredere publiciteit te geven. Binnen deze reeks hebben reeds een viertal publikaties, die eerder verschenen, de verkeersinfrastructuur tot onderwerp. Een daarvan *The economics of road user charges* door A.A. Walters behandelt het hoe en waarom van de prijsvorming in het verkeer en vervoer en spreekt een voorkeur uit voor een prijspolitiek gebaseerd op de marginale kosten van het weggebruik. In de onderhavige publikatie worden de consequenties van een dergelijke prijspolitiek beschreven met betrekking tot de praktijk in vijf Centraal-Amerikaanse staten: Guatemala, Honduras, Nicaragua, Salvador en Costa-Rica.

De studie is vooral interessant omdat zij een stelsel van belastingen en heffingen, gebaseerd op de marginale kosten van het gebruik van de infra-

structuur voor ontwikkelingslanden presenteert, terwijl een dergelijk stelsel vrijwel nog nergens wordt toegepast. De studie geeft een becijfering van de marginale kosten van het weggebruik, geeft aan door welke belastingen en heffingen e.d. deze kosten door de infrastructuurgebruiker kunnen worden verrekend en ontwikkelt tenslotte een tijdschema, waarmee het bestaande heffingssysteem kan worden omgevormd. Dat in geen enkel land een dergelijk heffingenstelsel bestaat, vindt zijn oorzaak in bezwaren van theoretische zijde (het budgetevenwicht) en in praktische problemen ten aanzien van het meten.

De marginale kosten van het gebruik van infrastructuur (economic user costs) bestaan uit twee componenten: de marginale onderhoudskosten van de infrastructuur en de marginale congestiekosten. Beide kunnen worden uitgedrukt in een bedrag per voertuigkilometer. De congestiekosten spelen slechts in die gebieden een rol, waar de snelheid in het wegverkeer nogal wordt belemmerd

door de verkeersintensiteit. Congestie speelt zich af in de stedelijke centra (snelheden beneden de 10 km per uur) en in mindere mate in de voorsteden en op enkele interstedelijke verbindingen. De onderhoudskosten spelen een rol voor zover zij samenhangen met het gebruik van een weg. Zij worden uitgedrukt in een bedrag per voertuigkilometer en variëren per weg en voertuigtype. De marginale congestiekosten zijn de in geld uitgedrukte reistijdverliezen van alle andere weggebruikers, welke door toevoeging aan het verkeer van één weggebruiker wordt veroorzaakt.

De onderhoudskosten van de infrastructuur spelen over de gehele infrastructuur een rol en variëren bij benadering evenredig met het gebruik. De variabele kosten zijn derhalve gelijk aan de marginale kosten. De congestiekosten variëren zeker niet evenredig met het verkeersvolume: bij geringe intensiteiten wordt de kruissnelheid op de weg nauwelijks beïnvloed. Bij de hoge intensiteiten, zoals in de voorsteden, geeft een kleine toename van het verkeer een kleine afname van de snelheid. In de binnensteden veroorzaakt eenzelfde toename een sterke daling van de snelheid van het verkeer. Het is vooral in deze situatie dat de marginale kosten van het weggebruik, in de vorm van reistijdverliezen, erg hoog zijn.

De schrijver gaat in het eerste hoofdstuk uitvoerig in op de rol van een stelsel van heffingen gebaseerd op marginale kosten: een optimaal gebruik van de bestaande infrastructuur. De middelen welke bij de infrastructuurgebruikers worden verkregen, hoeven niet in de infrastructuur te worden besteed. Deze zaken staan los van elkaar. Het budget van de infrastructuurexploitant behoeft niet in evenwicht te zijn.

In hoofdstuk II, "The economics of roadpricing", wordt verder ingegaan op het waarom van een stelsel gebaseerd op marginale kosten. Definiëring van een aantal begrippen, het budgetevenwicht bij de spoorwegen, de functie van de prijs op de lange en de korte termijn komen hierbij aan de orde. Vooral de relatie van de prijs van het weggebruik met de investeringen in wegen en met de lokatie van economische activiteiten.

In hoofdstuk III, "The transportation system in Central-America", geeft de schrijver een korte schets van de economische situatie en de infrastructuur, en het huidige prijsbeleid ten aanzien van het gebruik van de infrastructuur. Voor elk van de betrokken landen worden aard en omvang van de voornaamste belastingen en heffingen gegeven. Ook worden prijszettingen genoemd, die een element van heffing boven de "opportunity costs" bevatten.

In hoofdstuk IV, "Cost and investment", wordt de relatie onderzocht tussen verkeersvolume en onderhoudskosten. Het beschikbare cijfermateriaal in de onderzochte gebieden was zeer

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL ROTTERDAM B.V.

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (010) 23 46 92, 23 20 76, 23 90 39 en 25 39 41

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(Buiten openingstijden neemt onze automatische telefoonbeantwoorder uw bestellingen op, onder nr. (010) 23 46 92).

(I.M.)

gering. (Dit zal een regelmatig terugkerend refrein in deze studie blijken te zijn) Een positieve relatie bleek te vinden tussen verkeersvolume en onderhoudskosten en het was niet in tegenspraak met de resultaten van onderzoeken in vergelijkbare situaties. Een splitsing van de onderhoudskosten naar weg- en voertuigtype bleek niet mogelijk. Vergelijkbare gegevens zijn hieromtrent uit andere studies bekend.

In hoofdstuk V, "Present road taxes and charges", wordt voor alle 5 landen afzonderlijk de druk per kilometer bepaald van heffingen, belastingen en accijnzen e.d. per voertuigkilometer. Ook de druk van de niet als heffingen aan te merken opcenten, de zgn. quasi-belastingen, komen hierbij aan de orde. Dit betreft bijvoorbeeld de prijzen van benzine en banden, welke bij binnenlandse productie door "diseconomies of scale" boven de "opportunity costs" liggen. De extra kosten kunnen als een heffing worden aangemerkt.

Qua omvang zijn vooral de volgende heffingen van belang: brandstoffenaccijns, bandenbelasting, heffing bij aankoop van een voertuig (in welke vorm dan ook), wegenbelasting en voorlopig nog in geringe mate parkeerheffingen. Deze heffingen worden stuk voor stuk beschouwd op hun relatie met het gebruikmaken van infrastructuur. Hieruit blijkt hun geschiktheid om de onderhouds- en/of congestiekosten voor de weggebruikers in rekening te brengen. Voor elk worden tevens de beperkingen aangegeven om deze kosten te weerspiegelen; voor zover deze samenhangen met de aard van de betrokken heffing. Bijv. de hoge inningskosten bij een tolsysteem, betalingsbalans- en inkomensverdelingsaspecten van heffingen op nieuwe voertuigen, de samenhang tussen een hoge bandenbelasting en de verkeersveiligheid.

Duidelijk komt uit deze beschouwing naar voren dat heffingen op brandstoffen en heffingen op qua tijd en plaats beperkt weggebruik — heffingen welke het midden houden tussen een wegenbelasting en een tol en welke het recht geeft voor een bepaalde tijd (jaar, dag, maand) van een bepaald aantal wegen gebruik te maken — de beste mogelijkheden bieden, de congestie- en onder-

houdskosten tot uitdrukking te brengen. Een belasting op beperkt weggebruik biedt de mogelijkheid om het weggebruik in congestiegebieden aan te pakken: d.w.z. de mensen een keuze te laten maken op grond van de werkelijke kosten van de alternatieven.

In hoofdstuk VI "The economic costs of the overpricing of the uncongested highway", wordt een confrontatie gegeven van de variabele onderhoudskosten met de belastingdruk per kilometer. De heffingen blijken beduidend hoger te liggen. Vooral op de verharde wegen, waarover 75% van de voertuigkilometers in de betreffende gebieden wordt verreden, blijken de heffingen 10 à 25 maal hoger te liggen dan de variabele onderhoudskosten. In sommige gevallen betekent dit een aanzienlijk deel van de transportkosten over de weg.

Hierop aansluitend wordt op grond van een theoretisch model nagegaan welke gevolgen een verlaging van de transportkosten hebben op de productie van landbouwprodukten en de daaruit volgende vraag naar transport. Dit model is ontleend aan de eerder genoemde publikatie van A. A. Walters. De hieruit afgeleide prijselasticiteit van de vraag naar transport ontleent zijn realiteit uiteraard aan de actualiteit van de gemaakte vooronderstellingen. Een aantal concrete situaties waar de vooronderstellingen actueel zijn, zijn evenwel te noemen, (bijv. over de elasticiteit van de vraag naar landbouwprodukten en de elasticiteit van de corresponderende produktiefactoren). Het is dan vervolgens mogelijk een orde van grootte aan te geven van het productieverlies dat door de te hoge transportkosten wordt veroorzaakt.

In hoofdstuk VI, "Urban roads and transport", worden de marginale congestiekosten, welke uitsluitend in de stedelijke gebieden voorkomen, geconfronteerd met de bestaande heffingen. De kosten liggen 4 à 5 maal hoger dan de heffingen.

Gestart wordt met een beschrijving van de verkeersorganisatie in de stedelijke congestiegebieden. Vele tekortkomingen, die een gecompliceerd systeem van congestieheffingen in de weg zullen staan, blijken te bestaan. Dit zijn vooral:

de slechte verkeersgeleiding; de verwaarloosde staat van de wegen en de zwakke financiële basis van de betrokken autoriteiten. Het congestiekarakter blijkt uit het feit dat in de stedelijke centra tijdens de piekuren (vier maal per dag) de gemiddelde snelheden beneden de 10 km per uur liggen. Buiten de piekuren liggen de snelheden slechts weinig hoger.

Vervolgens wordt overgegaan op het meten van de marginale congestiekosten. In dit kader wordt in het kort in formulevorm de afleiding gegeven van de relatie snelheid-verkeersvolume uitgaande van elementaire dynamicatheorie. Met behulp van de snelheid-kostenrelatie is dan het verband af te leiden tussen verkeersintensiteit en de gemiddelde en marginale congestiekosten. Vervolgens wordt nagegaan welke vorm genoemd verband heeft voor de concrete congestiesituaties in de stedelijke gebieden. Voor de stedelijke centra blijkt duidelijk dat deel van de curve actueel te zijn, waar de elasticiteit m.b.t. de snelheid maximaal is. Het karakter van de gevonden congestiekosten is dermate vaag, dat het alleen kan worden toegepast op globale situaties.

Nu de kosten zijn bepaald, dienen zij door heffingen bij de gebruikers in rekening te worden gebracht. In hoofdstuk VIII, "Conclusions and recommenda-

tions", komt dit probleem aan de orde en tevens de stapsgewijze invoering van van dit nieuwe stelsel van heffingen. Het in rekening brengen van de variabele onderhouds- en congestiekosten betekent een aanzienlijke verhoging van de bestaande heffingen in de stedelijke gebieden en een verlaging in de landelijke gebieden. De brandstoffen- en wegenheffingen zullen de basis zijn van het nieuwe systeem: De brandstoffenheffingen zullen de marginale onderhoudskosten weerspiegelen en, door iets hogere percentages in de steden toe te passen, ook een klein deel van de congestieheffingen. De wegenheffingen zullen het merendeel van de congestieheffingen voor rekening nemen en vervangen verder alle overige heffingen.

Naar mijn mening is dit boekwerk een nuttig middel om een goed idee te krijgen van een stelsel van marginale kosten in theorie en praktijk. De consequenties van dit stelsel op ruimtelijke ordening, investeringen en andere indirecte effec-

ten komen stuk voor stuk aan bod. Een becijfering wordt gegeven van de verliezen welke gepaard gaan met het bestaande stelsel in de vorm van een onjuiste allocatie van produktieve middelen en reistijdverliezen. Hierbij wordt het duidelijk dat een consequent toegepast stelsel van marginale heffingen een grote verandering met zich mee zal brengen.

Het feit dat deze becijfering voor ontwikkelingslanden is uitgevoerd houdt enerzijds nogal wat improvisaties op cijfergebied in. Anderzijds houdt dit ook een sterke vereenvoudiging van de problematiek in: vrijwel alle vervoer beweegt zich over de weg. Het feit dat de studie voor vijf landen tegelijkertijd plaatsvond, brengt een vijfvoudige cijfermassa mee, wat enigszins verwarrend werkt. Een duidelijke kaart van het onderzoeksgebied zou prettig zijn geweest: een kniesoor echter die daar op let.

S. Veldman

Drs. J. D. de Leeuw: Onderneming en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Werkgroep 2000, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1972, 100 blz., f. 9,50.

In het voorwoord van zijn boekje zegt De Leeuw, dat de leiding steeds meer de aandacht zal moeten verschuiven naar

een extern gerichte (sociale) verantwoordelijkheid van de onderneming ten opzichte van samenleving en milieu. In een

STAATSBOSBEHEER

Voor de afdeling Recreatie-onderzoek wordt gevraagd:

EEN STATISTISCH ANALIST

De aan te stellen functionaris zal in staat moeten zijn om

- in team-verband mede te werken aan de voorbereidingen van het sociaal wetenschappelijk onderzoek voor de openluchtrecreatie
- veldwerk te leiden
- zelfstandig statistische gegevens te groeperen en hieruit conclusies te trekken, o.a. met gebruikmaking van mathematische verwerkingsmethoden.

Vereist: bij voorkeur diploma Statistisch Analist dan wel vergevorderde studie daarvoor. Ervaring met betrekking tot toepassing van methoden en technieken, alsmede met groepering van gegevens op het terrein van het sociologisch onderzoek is noodzakelijk.

Salaris: maximaal f 1791,— per maand, afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring. Bevorderingsmogelijkheden aanwezig na taakonderzoek. Vakantie-uitkering 7%. AOW/AWW-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties dienen binnen 10 dagen na verschijning van dit blad te worden gericht aan de Directeur van het Staatsbosbeheer, Museumlaan 2 te Utrecht.

Waarom herkent u een NOTU-vaktijdschrift? Verzorgde uitvoering. Hoofredactionele peil. De zorg voor uw advertentie. Dat zijn we aan onze stand verplicht. Het NOTU*-tijdschrift brengt redactioneel een ieder van de laatste branche-ontwikkelingen op de hoogte. En die wil men weten. Naast de informatie uit uw advertentie.

* Nederlandse Organisatie van Tijdschrift-Uitgevers

helder betoog wordt dit standpunt (een bewust gekozen normatieve benadering) verder uitgewerkt. Verantwoordelijkheidsbesef is essentieel voor het menszijn (blz. 18). Maar er is ook sprake van een institutionele verantwoordelijkheid van de onderneming, tot uiting komend in het ondernemingsbeleid. Aan dit besef ontbreekt nog veel. Er bestaat bij de leiding onvoldoende inzicht in de maatschappelijke rol van de onderneming. Dit wil niet zeggen, dat er geen opvattingen aangaande de verantwoordelijkheid van de onderneming bestaan.

De Leeuw behandelt een aantal verantwoordelijkheids„modellen”, zoals het intact laten van het marktmechanisme (marktmodel), het maximaliseren van de winst (winstmodel) en het zich houden aan wettelijke verplichtingen (legaliteitsmodel). Toch vindt de auteur dit alles te weinig. Het gaat om een oriëntatie ten opzichte van de directe en indirecte consequenties voor het gehele maatschappelijke systeem (blz. 55).

Door haar existentie als instituut raakt de onderneming betrokken bij maatschappelijk welzijn en sociale rechtvaardigheid. Derhalve dient er een managementethiek te komen, waarin de sociale rol van de onderneming naar voren komt. Men mag hieruit, aldus de auteur, niet de conclusie trekken dat de onderneming een liefdadigheidsinstituut moet worden. Winst blijft noodzakelijk voor het voortbestaan van de onderneming. Er moet sprake blijven van effectiviteit, zowel vanuit het ondernemingsysteem als vanuit het maatschappelijke systeem. Hiertoe moet ook de democratisering bijdragen, waarvan de auteur als wezenskenmerk ziet het mede bepalen van de doelstellingen.

Hiermee is naar mijn inzicht de hoofdlijn van het boekje weergegeven. Het bevat een aantal voortreffelijke gedachten over de verantwoordelijkheid van de onderneming en de democratisering van de besluitvorming.

Wie de discussie over dit onderwerp de

laatste jaren heeft gevolgd, kan in dit boekje een goede samenvatting vinden van de opvattingen die de wenselijkheid van de vermaatschappelijking van de onderneming tot uitgangspunt nemen. Het is jammer, dat de auteur allerlei belangrijke buitenlandse en binnenlandse publikaties op dit terrein onbesproken heeft gelaten. Zo kan bij dit onderwerp niet worden gemist een publikatie van de Wereldraad van Kerken over de kerk en de maatschappelijke wanorde (1948), het boek van George Goyder (*The responsible company*, 1961) en de dissertatie van H. M. de Lange (*De gestalte van een verantwoordelijke maatschappij*, 1966).

Hoe voortreffelijk ook de gedachten zijn, ik blijf toch met de vraag zitten of de auteur niet te gemakkelijk denkt over de krachten die de huidige situatie bepalen. In zijn summier voorstellen tot verandering proef ik iets van het optimisme van de bedrijfsorganisatorische adviseur gewapend met logica en morele stan-

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

Bij de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie van de Vrije Universiteit kan geplaatst worden een

wetenschappelijk (hoofd)medewerker

ten behoeve van het onderwijs en onderzoek in de wiskundige economie en/of de econometrie.

Instemming met de doelstelling van de Vrije Universiteit is een aanstellingsvoorwaarde.

Nadere inlichtingen over de functie worden desgewenst verstrekt door Prof. dr. A.H.Q.M. Merckies (tel : 020 - 48 46 24).

Salariëring, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, geschiedt door inpassing in het wetenschappelijk rangenstelsel als voor alle universiteiten van kracht.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae dienen, onder vermelding van vacaturenummer 721 - 1643, zo spoedig mogelijk gezonden te worden naar de Hoofdafdeling Personeelszaken der Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105, postbus 7161 te Amsterdam.

daarden. Denkt de auteur niet te gemakkelijk over de machten die gepaard gaan met belangentegenstellingen, nationaal (tussen inkomensgroepen) en internationaal (tussen arme en rijke landen)? Hoe moeten werknemers en consumenten worden georganiseerd ten einde zoveel verantwoordelijkheidsbesef aan de dag te kunnen leggen? Kan de particuliere ondernemingsgewijze productie wel blijven bestaan?

Het is niet zo moeilijk deze vragen te stellen. We durven ze te stellen aan iemand, die aankondigt in een dissertatie uitvoeriger op de zaken te zullen ingaan. In de hoop, dat er dan voldoende aandacht zal worden besteed aan de arrogantie van de economische machten.

H. J. van Zutem

ESB

Mededeling

Zomercursus Systeemgroep Nederland

Van 22 t/m 24 augustus a.s. organiseert de Systeemgroep Nederland een zomercursus met de volgende onderwerpen:

1. algemene systeemleer, door Prof. Dr. B. van Rootselaar;
2. modellen voor de toestandsruimte op basis van de input/output gegevens, door Prof. Dr. J. C. Willems;
3. probabilistische systemen, door Prof. Dr. Ir. H. Kwakernaak;
4. econometrie, door Drs. S. Cohen;
5. theoretische biologie, door Prof. Dr. A. Lindemayer;
6. bestuurskunde, door Prof. Dr. J. van den Doel;

7. ergonomie, door Drs. C. J. Truijens;
8. sociaal-wetenschappelijk onderzoek, door Dr. J. van der Zouwen.

De cursus wordt gehouden in hotel Erica te Berg en Dal.

Kosten: f. 315 voor leden en f. 365 voor niet-leden, incl. logies, maaltijden en studiemateriaal, of f. 290 en f. 340 voor een kamer zonder douche/bad, of f. 245 en f. 295 zonder logies. Voor deelnemers met een beperkt budget kan een beurs ter beschikking worden gesteld zodat de kosten minimaal f. 130 bedragen.

In de cursus zijn practica ingelast voor wiskundige geschoolden en ongeschoolden.

Opgave (voor 15 juli a.s.) en inlichtingen: Systeemgroep Nederland, Mevr. R. van Driel-Bossers, Berg en Dalseweg 144, Nijmegen.

NV Heidemaatschappij Beheer te Arnhem, houdster van een groot aantal dochterondernemingen en deelnemingen in binnen- en buitenland, alle actief op het terrein van de ruimtelijke ordening, de stedelijke ontwikkeling, de recreatie en het milieubeheer, vraagt voor haar Bedrijfseconomische Afdeling een tweetal

bedrijfseconomen

De taak van de genoemde afdeling omvat o.m.:

- Bewaking van de liquiditeit, de financieringsstructuur en rentabiliteit
- Analyse en beoordeling ten behoeve van de Raad van Bestuur van informatie die binnen het concern ter beschikking komt
- Bewaking van de procedures met betrekking tot kostprijscalculaties
- Selectie van investeringen.

Bij de uitoefening van deze taken is de bereidheid tot samenwerking in teamverband zowel binnen de eigen afdeling als daarbuiten uiterst belangrijk.

Voor deze functies zoeken wij economen die reeds enkele jaren ervaring in het bedrijfsleven hebben opgedaan. Wij bieden een grote verscheidenheid aan werkzaamheden en een ruime mate van zelfstandigheid.

Sollicitaties vergezeld van een recente pasfoto kunt u richten aan de Centrale Personeelsdienst, afdeling Werving en Selectie, Lovinklaan 1 te Arnhem.

heidemaatschappij

adviseur /ontwerper/partner/uitvoerder/beheerder